

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Навчально-науковий інститут психології та суспільних наук

Кафедра політичних наук і права

Кваліфікаційна робота бакалавра
ЦИФРОВІ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ТА
МОБІЛІЗАЦІЇ

Виконав: здобувач

освітнього ступеня бакалавра

денної форми навчання

ОПП «Політологія»

спеціальності 052 «Політологія»

Уцеховський Максим Юрійович

Науковий керівник:

д.п.н., проф.

Наумкіна Світлана Михайлівна

Одеса – 2026

АНОТАЦІЯ

Уцеховський М. Ю. Цифрові медіа як інструмент політичної участі та мобілізації.

У кваліфікаційній роботі бакалавра досліджено цифрові медіа як один із ключових інструментів політичної мобілізації в умовах розвитку сучасного інформаційного суспільства. Проаналізовано теоретико-методологічні підходи до вивчення політичної участі, мережевої комунікації та цифрової мобілізації, а також визначено особливості трансформації політичної взаємодії під впливом цифрових технологій і соціальних медіа.

У роботі розкрито основні концепції політичної участі та колективної дії, проаналізовано сучасні підходи до дослідження цифрового політичного контенту, зокрема методи контент-аналізу, дискурс-аналізу та семантичного аналізу мереж. Особливу увагу приділено ролі цифрових платформ у процесах політичної комунікації, формуванні громадської думки та мережевої самоорганізації громадян.

У межах дослідження проаналізовано основні форми цифрової політичної участі, серед яких електронні петиції, мережевий активізм, цифрові протестні практики та електронний фандрейзинг. Окрему увагу приділено міжнародним кейсам мережевої мобілізації, зокрема протестним рухам у Грузії, Україні, Ірані та Єгипті, а також українському досвіду цифрової мобілізації в період Євромайдану, розвитку волонтерського руху та повномасштабної російсько-української війни.

У роботі визначено основні виклики цифрової політичної участі, серед яких поширення дезінформації, інформаційно-психологічних операцій, ехо-камер, діпфейків та кіберзагроз. Обґрунтовано необхідність розвитку механізмів інформаційної безпеки, медіаграмотності та вдосконалення цифрової демократії в умовах сучасних політичних трансформацій.

Ключові слова: цифрові медіа, політична мобілізація, політична участь, цифрова демократія, соціальні медіа, мережева комунікація, цифровий активізм, інформаційне суспільство.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ	7
1.1. Цифрові медіа в системі сучасної політичної комунікації	7
1.2. Політична участь і політична мобілізація як категорії політичної науки	15
1.3. Методологічні підходи до дослідження цифрових медіа у політичних процесах	24
Висновки з першого розділу	36
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ВИМІР ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ МЕДІА У ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ	37
2.1. Форми політичної участі та мобілізації в умовах розвитку цифрових медіа	37
2.2. Практики використання цифрових медіа у сучасних політичних процесах	44
2.3. Проблеми, ризики та перспективи цифрової політичної участі й мобілізації	55
Висновки з другого розділу	60
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64

ВСТУП

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою цифровізацією, яка охоплює всі сфери соціального життя, зокрема політичну. Цифрові медіа, зокрема соціальні мережі, онлайн-платформи та месенджери, дедалі активніше інтегруються у процеси політичної комунікації, трансформуючи традиційні механізми взаємодії між владою та громадянами. У цих умовах вони виступають не лише каналами поширення інформації, але й ефективними інструментами політичної участі та мобілізації громадян.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростаючою роллю цифрових медіа у формуванні політичної поведінки, підвищенні рівня громадянської активності та впливі на політичні процеси як на національному, так і на глобальному рівнях. У контексті сучасних соціально-політичних трансформацій, зокрема розвитку електронної демократії, інформаційних війн та гібридних загроз, дослідження цифрових медіа як інструменту політичної участі та мобілізації набуває особливого значення. Водночас, поряд із новими можливостями, цифрове середовище породжує низку викликів, таких як поширення дезінформації, маніпулятивні технології впливу, феномен «кліктивізму» та нерівний доступ до цифрових ресурсів.

Ступінь наукової розробленості проблеми є достатньо високим у зарубіжній науці та поступово зростає у вітчизняній. Значний внесок у дослідження цифрових медіа, мережевої комунікації та політичної мобілізації зробили такі зарубіжні науковці, як M. Castells, D. McAdam, C. Tilly, W. Bennett, A. Segerberg, C. Wardle, H. Derakhshan, P. Howard, M. Hussain, Y. Theocharis, J. van Deth, C. Vaccari та інші. У їхніх працях розглядаються питання трансформації політичної участі в умовах цифровізації, ролі соціальних медіа у мобілізаційних процесах, функціонування мережових форм колективної дії, а також впливу цифрових платформ і інформаційних технологій на політичну поведінку громадян. Серед українських дослідників варто відзначити праці Г. Почепцова, І. Кресіної, Ю. Шайгородського, Н. Ротар, С. Наумкіної, С. Чукут, І. Пронози та інших, які аналізують особливості політичної комунікації, цифровізації політичних процесів, інформаційної політики та

розвитку цифрового суспільства в Україні. Водночас, незважаючи на наявність значної кількості досліджень, окремі аспекти використання цифрових медіа як інструменту політичної мобілізації потребують подальшого наукового осмислення, особливо у контексті сучасних політичних процесів.

Об'єкт дослідження - процеси політичної участі та політичної мобілізації в сучасному інформаційному суспільстві.

Предмет дослідження - цифрові медіа як інструмент та засіб реалізації політичної участі й мобілізації громадян.

Мета дослідження - комплексно дослідити сутність, механізми та специфіку використання цифрових медіа як інструменту політичної участі та мобілізації, а також виявити основні тенденції, проблеми та перспективи їх застосування в сучасних політичних процесах.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- розкрити сутність цифрових медіа в системі сучасної політичної комунікації;
- визначити теоретичні підходи до розуміння політичної участі та політичної мобілізації;
- проаналізувати методологічні підходи до дослідження цифрових медіа у політичних процесах;
- охарактеризувати основні форми політичної участі та мобілізації в умовах розвитку цифрових медіа;
- дослідити практики використання цифрових медіа у сучасних політичних процесах;
- виявити основні проблеми, ризики та перспективи цифрової політичної участі й мобілізації.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема: аналіз і синтез - для узагальнення наукових підходів до дослідження цифрових медіа; порівняльний метод - для зіставлення різних форм політичної участі; системний підхід - для розгляду цифрових медіа як складової політичної системи; кейс-стаді - для аналізу конкретних

практик використання цифрових медіа; а також елементи контент-аналізу для дослідження інформаційного наповнення цифрових платформ.

Наукове значення полягає в поглибленні теоретичних уявлень про вплив цифровізації на процеси політичної участі та мобілізації, систематизації форм цифрового активізму та визначенні нових викликів для політичної науки.

Практичне значення полягає в можливості використання результатів дослідження для розробки стратегій політичних комунікацій, підвищення ефективності діяльності громадських організацій та впровадження інструментів електронної демократії в Україні. Матеріали роботи можуть бути використані при підготовці навчальних курсів з політології, політичної комунікації та електронного урядування.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати бакалаврської роботи були висвітлені та обговорені на Всеукраїнській науковій конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми політології та державного управління» (тема доповіді: «Вплив цифрових медіа на політичну мобілізацію в умовах сучасних суспільних трансформацій», 2026 р.). Окремі аспекти дослідження знайшли своє відображення в тезах доповіді.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, двох розділів, що містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 66 сторінок, з яких 54 сторінки основного тексту займають список джерел із 42 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

1.1. Цифрові медіа в системі сучасної політичної комунікації

Дослідження природи цифрових медіа неможливе без ретроспективного аналізу еволюції медіасистем, оскільки кожна зміна технологічного способу передачі інформації неминуче спричиняла тектонічні зсуви у структурі політичної влади, формах громадянської активності та способах легітимізації політичних режимів. В історії людства медіа ніколи не були лише нейтральними посередниками; вони завжди виступали як активне середовище, що структурує соціальну реальність. Як зазначав класик медіатеорії Г. М. Маклюен, «засіб комунікації і є саме повідомлення» (the medium is the message), що означає: форма каналу комунікації впливає на суспільство сильніше, ніж зміст того, що цим каналом передається [9].

Еволюційний шлях медіасистем можна розділити на три фундаментальні етапи: доіндустріальний (вертикальний), індустріальний (ера масових комунікацій) та постіндустріальний або цифровий (ера мережевих платформ). Кожен із цих етапів формував специфічний тип «політичної людини» та відповідні механізми мобілізації.

В еру домінування друкованого слова, яка розпочалася з винаходу Й. Гутенберга, медіасистема сприяла формуванню національних держав та раціонального політичного дискурсу. Друкована преса створила умови для виникнення «уявної спільноти», де громадяни, які ніколи не бачили один одного, відчували приналежність до єдиного політичного цілого через спільне споживання інформації [2]. Політична участь на цьому етапі була обмеженою, елітарною та повільною, а мобілізація потребувала тривалого часу для розповсюдження ідей через партійну пресу та листівки.

Справжня революція у політичній комунікації відбулася з появою електронних ЗМІ - радіо та телебачення. Індустріальна ера медіа характеризувалася моделлю «від

одного до багатьох» (one-to-many). Це був період панування масової комунікації, де обмежена кількість суб'єктів (держава або великі корпорації) контролювала інформаційний потік. Телебачення змінило онтологію політики, перетворивши її на видовище. Політичний лідер став телевізійним образом, а політична мобілізація почала спиратися на емоційний вплив аудіовізуальних образів, а не на раціональну аргументацію текстів. На цьому етапі виникла концепція «гейткіпінгу» (gatekeeping) - фільтрації інформації редакторами та власниками ЗМІ, що дозволяло владним елітам жорстко контролювати політичний порядок денний.

Сучасна українська дослідниця С. М. Наумкіна, аналізуючи цей перехід, підкреслює, що традиційна медіасистема була ієрархічною за своєю суттю. Громадянин у цій системі виступав переважно як пасивний об'єкт впливу, реципієнт, чия участь обмежувалася періодичним голосуванням [23]. Така модель комунікації забезпечувала стабільність інститутів, але створювала глибокий розрив між політичним класом та суспільством.

Злам цієї парадигми стався наприкінці XX століття з появою інтернету та його еволюцією до формату Web 2.0. Перехід від традиційних медіа до цифрових платформ - це не просто зміна паперу на екран; це зміна вектора комунікації з вертикального на горизонтальний. М. Кастельс назвав цей новий етап ерою «масової самокомунікації» (mass self-communication). Це форма комунікації, яка є масовою за охопленням (через інтернет-мережі), але самогенеруючою за змістом, самоспрямованою за вибором та самовідбираючою за отриманням [5].

Цифрові платформи (Facebook, X/Twitter, Instagram, YouTube, Telegram) стали новим типом медіасистем, які базуються на принципі інтерактивності. На відміну від телебачення, де глядач не міг відповісти диктору, цифрові медіа передбачають симетричний зворотний зв'язок. Кожен користувач стає потенційним медіавиробником (prosumer - producer + consumer). Це призвело до руйнації інституту «гейткіперів»: тепер політично значуща інформація може стати вірусною без санкції офіційних ЗМІ.

Важливим аспектом еволюції медіасистем є перехід від «медіа як каналів» до «медіа як екосистем». Традиційні ЗМІ були каналами передачі даних; сучасні цифрові

платформи - це складні програмно-технологічні середовища, керовані алгоритмами. Алгоритмізація контенту стала новим етапом еволюції, де замість людини-редактора інформаційні потоки фільтрує штучний інтелект на основі Big Data. Це породжує феномен персоналізації політики: кожен виборець бачить «свою» політичну реальність у стрічці новин, що формує так звані «бульбашки фільтрів» [11].

Еволюція медіа також супроводжувалася зміною темпоральності (часового виміру) політики. Традиційні медіа мали цикли (ранкові газети, вечірні новини). Цифрові медіа функціонують у режимі 24/7. Політична подія тепер існує в режимі реального часу, а реакція на неї - мобілізація - може статися протягом лічених хвилин. Така швидкість комунікації вимагає від політичних суб'єктів нових компетенцій, оскільки затримка в реакції в цифровому середовищі рівноцінна політичній поразці.

В контексті української політичної думки, праці І. І. Пронози вказують на те, що еволюція медіасистем в Україні відбувалася прискорено, поєднуючи в собі етапи, які Захід проходив десятиліттями. Цифрові платформи в Україні стали не просто альтернативними джерелами інформації, а ключовими інструментами формування громадянської свідомості в умовах системних криз та війни [25].

Методологічно важливо виокремити ключові відмінності між «старими» та «новими» медіасистемами, що визначають характер політичної участі:

- Інтерактивність проти однобічності. Громадянин отримує можливість впливати на контент, вступати в діалог з владою, вимагати відповіді.
- Мережевість проти ієрархічності. Інформація поширюється горизонтально, від користувача до користувача, що робить мобілізацію більш стійкою до цензури.
- Глобальність проти локальності. Цифрові медіа дозволяють миттєво виносити внутрішні політичні проблеми на міжнародний рівень, залучаючи глобальних акторів.
- Конвергентність. Злиття різних типів контенту (текст, аудіо, відео, VR) в одному смартфоні створює ефект повної зануреності у політичний контекст.

Розглядаючи еволюцію медіасистем, не можна ігнорувати роль «платформізації». Це процес, за якого соціальні, економічні та політичні взаємодії

починають структуруватися навколо цифрових платформ. Платформи - це не просто посередники; вони є «архітекторами вибору», які через інтерфейси та алгоритми підштовхують користувачів до певних форм політичної активності. Е. Чедвік називає це «гібридною медіасистемою», де традиційне ТБ і цифрові мережі переплітаються, створюючи складний простір влади [7].

Дослідження науковців Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського вказують на те, що для сучасної України цифрові медіа стали основним середовищем політичної соціалізації молоді. Якщо для старших поколінь джерелом політичних знань залишається телебачення, то для «цифрових аборигенів» (digital natives) політична реальність повністю конструюється соціальними мережами та месенджерами. Це створює ситуацію міжпоколіннєвого розриву в медіаспоживанні, що має прямий вплив на виборчі процеси та мобілізаційні стратегії політичних партій.

Крім того, еволюція медіасистем призвела до зміни самої природи політичного повідомлення. У традиційних медіа панував довгий текст або структурована промова. У цифрових медіа панує «кліпове» повідомлення: короткий пост, мем, 15-секундне відео. Це призводить до візуалізації політики, де образ стає важливішим за зміст програми. Проте, як зазначає Ю. Ж. Шайгородський, саме такий формат забезпечує максимальне охоплення та швидку емоційну мобілізацію мас [19].

Заключним етапом поточної еволюції медіасистем є інтеграція штучного інтелекту та великих мовних моделей у процес комунікації. Це змінює роль людини як автора політичного тексту. Вже сьогодні ми спостерігаємо використання чат-ботів для автоматизованої мобілізації чи поширення певних наративів. Політична участь майбутнього, очевидно, буде ще більш технологічно опосередкованою, де межа між людським переконанням та алгоритмічним навіюванням стане майже непомітною.

Сучасний політичний процес неможливо адекватно проаналізувати без глибокого розуміння технологічної та концептуальної природи засобів, через які здійснюється комунікація. Цифрові медіа не є просто «новими» технічними пристроями; вони являють собою складну систему соціотехнічних характеристик, що докорінно змінюють спосіб, у який політичні актори виробляють смисли, а громадяни

їх споживають. Основними концептуальними характеристиками, що визначають сутність цифрових медіа в контексті політичної участі та мобілізації, є конвергенція, мережевість та гіпертекстуальність. Ці властивості створюють нову архітектуру публічної сфери, де влада стає більш розпорошеною, а участь - більш інтенсивною та багаторівневою.

Першою фундаментальною характеристикою цифрових медіа є конвергенція (convergence). У науковому дискурсі цей термін часто розглядається крізь призму робіт Г. Дженкінса, який визначає конвергенцію не лише як технологічне злиття пристроїв, а як складний культурний процес переплетення медіасистем, економіки медіа та поведінки аудиторії [8]. У політичному вимірі конвергенція проявляється у декількох аспектах. По-перше, це технологічна конвергенція: смартфон стає універсальним політичним терміналом, що поєднує в собі телевізор, газету, засіб для голосування та інструмент для організації вуличного протесту.

По-друге, конвергенція професійна та контентна. Традиційні політичні інститути змушені адаптувати свій дискурс під стандарти соціальних мереж, де офіційна заява міністерства межує з аматорським відео активіста або політичним мемом. Як зазначає С. М. Наумкіна, конвергенція стирає чітку межу між професійною політичною журналістикою та «громадянським репортерством», що призводить до демократизації, але водночас і до депрофесіоналізації політичного контенту [23]. У системі політичної комунікації це означає, що будь-яка локальна подія завдяки конвергентним властивостям мереж може миттєво набути загальнонаціонального масштабу.

Важливим наслідком конвергенції є поява «культури участі» (participatory culture), де споживач інформації стає її виробником. Це явище можна описати як трансформацію пасивного виборця в активного учасника медіавиробництва, створює умови для неконтрольованої владою мобілізації. Конвергенція дозволяє політичним смислам вільно «мігрувати» між різними платформами, що робить політичну агітацію всюдисуючою та важковідстежуваною для регуляторних органів.

Другою ключовою характеристикою є мережевість (networkness/networkity). Це властивість, що визначає морфологію сучасного суспільства. Теоретичним

підґрунтям тут виступають праці М. Кастельса про «суспільство мереж», де влада більше не концентрується виключно в ієрархічних інститутах (держава, церква, армія), а розпорошується у мережевих структурах [5]. Мережевість цифрових медіа забезпечує горизонтальний тип зв'язків, що є критично важливим для політичної мобілізації.

Традиційна мобілізація була вертикальною: партійний лідер звертався до мас. Мережева мобілізація є ризоматичною: вона розповсюджується від вузла до вузла, від користувача до користувача. Мережевість створює ефект «масштабованості» політичної дії: невелика група активістів через цифрові мережі може скоординувати тисячі людей за лічені години. Мережева структура цифрових медіа робить їх стійкими до зовнішнього тиску - навіть якщо заблокувати один вузол (сайт або канал), мережа продовжує функціонувати через інші канали.

Проте мережевість має і зворотний бік, який часто досліджують фахівці Одеської школи політичних наук. Зокрема, йдеться про формування «ехо-камер» та «інформаційних бульбашок». Мережеві алгоритми групують користувачів за інтересами та поглядами, що призводить до радикалізації та поляризації суспільства. Мережевість може сприяти не лише об'єднанню громадян довкола демократичних цінностей, а й швидкому поширенню деструктивних ідеологій та маніпулятивних технологій. Таким чином, мережевість є амбівалентною характеристикою: вона дає інструменти для звільнення, але водночас створює нові механізми алгоритмічного контролю.

Третьою складовою є гіпертекстуальність (hypertextuality). Якщо традиційне політичне повідомлення (стаття, промова) є лінійним і має початок та кінець, то цифровий політичний контент є гіпертекстуальним. Це означає, що повідомлення є відкритим, воно містить посилання на інші тексти, відео, документи або коментарі. Гіпертекстуальність змінює когнітивні моделі сприйняття політики. Користувач не просто читає новину - він переходить за посиланнями, перевіряє джерела (або потрапляє на фейки), занурюється в контекст.

Для політичної участі гіпертекстуальність має стратегічне значення. Вона дозволяє створювати багатовимірний політичний простір. Наприклад, електронна

петиція на сайті Президента України є гіпертекстом, який пов'язаний з обговореннями у Facebook, відео-роз'ясненнями в YouTube та аналітичними статтями в онлайн-ЗМІ. І. І. Проноза вказує на те, що гіпертекстуальність сприяє формуванню «кліпового», але водночас асоціативного мислення у виборця. Це змушує суб'єктів політики відмовлятися від довгих програм на користь яскравих, гіпертекстуально насичених наративів [25].

З методологічної точки зору, гіпертекстуальність руйнує монополію автора на істину. У цифровому середовищі текст політичного лідера миттєво «обростає» коментарями, спростуваннями та інтерпретаціями, що робить його частиною глобального, незавершеного діалогу. Це створює умови для так званої «дискурсивної участі», де боротьба за інтерпретацію події стає не менш важливою, ніж сама подія. Ю. Ж. Шайгородський зазначає, що гіпертекстуальність є фундаментом для розвитку цифрової демократії, оскільки вона забезпечує прозорість та можливість швидкої перевірки інформації [19].

Синтез цих трьох характеристик - конвергенції, мережовості та гіпертекстуальності - створює унікальний феномен, який К. Санстейн називає «архітектурою вибору» в цифрову епоху [11]. Конвергенція забезпечує технічну можливість участі, мережевість - соціальну структуру для мобілізації, а гіпертекстуальність - змістовне наповнення та зв'язність політичного дискурсу. Разом вони формують середовище, у якому політична участь стає:

1. Персоналізованою: кожен громадянин сам формує свій гіпертекстуальний маршрут у політиці.
2. Миттєвою: швидкість поширення інформації в мережах знімає часові бар'єри для мобілізації.
3. Візуалізованою: завдяки конвергенції відео та зображення витісняють текст як головний засіб переконання.

Дослідження науковців ПНПУ ім. К. Д. Ушинського підтверджують, що рівень адаптації українського суспільства до цих характеристик є нерівномірним. Молодь краще орієнтується у гіпертекстуальних потоках та мережевих структурах, тоді як старше покоління часто стає жертвою маніпуляцій через нерозуміння алгоритмічної

природи конвергентних медіа. Це ставить перед державою завдання розвитку медіаграмотності як необхідної умови функціонування сучасної демократії.

Окремо слід виділити роль мобільності як похідної від конвергенції. Сучасна політична участь є «участю на ходу» (on-the-go participation). Можливість підписати петицію або задонатити на потреби війська в один клік у смартфоні є прямим результатом технологічної конвергенції. Це радикально знижує «ціну» політичної дії для індивіда, роблячи її масовою. Проте така легкість може призводити до девальвації політичної відповідальності, коли онлайн-активність заміщує собою реальні системні зміни.

Мережевість також змінює природу політичного лідерства. В умовах цифрових медіа лідером стає не той, хто має формальну посаду, а той, хто є найбільш впливовим «вузлом» у мережі (influencer). Комунікаційна стратегія сучасного політика має будуватися з урахуванням мережевої архітектури: він повинен не просто мовити, а взаємодіяти, ставати частиною гіпертексту своїх виборців. Це вимагає відмови від директивного тону на користь діалогового, що не завжди легко дається традиційним політичним елітам.

Гіпертекстуальність, у свою чергу, відкриває шлях до «колективного інтелекту». У процесі обговорення політичних ініціатив у мережі громадяни через гіперпосилання додають власні знання, документи та досвід, що теоретично може покращити якість прийнятих рішень. В Україні цей потенціал реалізується через інструменти е-демократії, хоча інституційне середовище ще не завжди готове до такого рівня горизонтальної взаємодії.

Підсумовуючи аналіз концептуальних характеристик цифрових медіа, слід констатувати, що конвергенція, мережевість та гіпертекстуальність не лише трансформують інструментарій політики, а й змінюють її сутнісні параметри. Вони роблять політичну систему більш динамічною, вразливою до зовнішніх впливів, але водночас і більш інклюзивною. Для сучасної політичної науки в Україні дослідження цих характеристик є пріоритетним завданням, оскільки саме на перетині технологічних можливостей та соціальних мереж народжуються нові форми громадянської активності, що визначатимуть обличчя української демократії у

майбутньому. Розуміння цих процесів дозволяє перейти до вивчення трансформації ролі суб'єктів комунікації, що буде розглянуто у наступному підпункті дослідження.

1.2. Політична участь і політична мобілізація як категорії політичної науки

Категорія «політична участь» є однією з фундаментальних у сучасній політичній науці. Вона становить собою сукупність дій, за допомогою яких пересічні громадяни впливають або намагаються вплинути на формування політичного курсу, вибір політичних лідерів чи прийняття рішень на різних рівнях політичної системи. Аналіз цього феномену неможливий без глибокого розуміння еволюції теоретичних парадигм, які пояснюють природу, мотиви та межі залучення індивідів до політики. Класичний етап розвитку цієї теорії охоплює широкий спектр поглядів - від філософсько-нормативних концепцій класичного лібералізму до емпіричних та біхевіоральних досліджень другої половини ХХ століття.

Історично першою, хто сформулював концептуальні засади політичної участі, була ліберально-демократична парадигма. У працях мислителів епохи Просвітництва та класичного лібералізму (Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Дж. С. Мілль) політична участь розглядалася як природне право індивіда, що випливає із суспільного договору. Джон Локк у своїх «Двох трактатах про правління» обґрунтував думку про те, що легітимність влади базується виключно на згоді керованих. Участь громадян, згідно з Локком, є тим механізмом, який захищає природні права на життя, свободу та власність, а право на опір (яке можна розглядати як крайню форму політичної участі) є гарантією від узурпації влади [37].

На межі ХІХ та ХХ століть, під впливом процесів індустріалізації та ускладнення соціальної структури суспільства, ліберальна парадигма зіткнулася з критикою. Виникла так звана елітарна теорія демократії, представники якої (М. Вебер, Й. Шумпетер, В. Парето) суттєво переглянули роль громадян у політиці. Й. Шумпетер у своїй праці «Капіталізм, соціалізм і демократія» запропонував процедурне визначення демократії. Він стверджував, що роль громадян має зводитися переважно до вибору лідерів, які змагаються за владу. Шумпетер вважав, що маси є

некомпетентними, аргументуючи це тим, що індивідуальні рішення в політиці часто є емоційними та ірраціональними [38].

Проте найважливіший методологічний здвиг у дослідженні політичної участі відбувся в 1960-1970-х роках завдяки біхевіоральному підходу. Представники цього напрямку (С. Верба, Н. Най, Е. Кемпбелл) перенесли фокус уваги дослідників з філософських міркувань на емпіричне вивчення реальної поведінки індивідів. Біхевіоралісти прагнули зробити політологію «точною наукою», використовуючи кількісні методи, соціологічні опитування, статистичний аналіз та експерименти.

У фундаментальній праці Сідні Верби та Нормана Ная «Участь в Америці» було запропоновано класичну типологію форм політичної участі, яка досі є основою для багатьох досліджень. Автори виділили чотири основні виміри політичної участі [15]:

1. Голосування на виборах (voting) - найбільш поширена, але найменш інтенсивна форма участі.
2. Кампанійна діяльність (campaign activity) - участь у зборі коштів, агітації, роботі на виборчих штабах.
3. Співпраця з офіційними особами (cooperative activity) - індивідуальні або групові звернення до представників влади для вирішення конкретних проблем.
4. Участь у громадському житті (parochial participation) - місцева активність, спрямована на вирішення локальних питань.

Верба та Най довели, що різні форми участі вимагають від індивіда різних ресурсів: часу, грошей, інформації та комунікативних навичок. Це призвело до формування теорії соціально-економічного статусу (SES-теорія), згідно з якою рівень та інтенсивність політичної участі прямо залежать від рівня освіти, доходу та соціального становища індивіда. Люди з вищим рівнем освіти та доходу частіше беруть участь у політиці, оскільки вони мають більше ресурсів та розуміють складність політичних процесів [21].

У межах біхевіорального підходу також розвивалися теорії раціонального вибору. Зокрема, М. Олсон у праці «Логіка колективної дії» поставив під сумнів класичне припущення про те, що раціональна людина завжди братиме участь у колективних діях, спрямованих на досягнення спільного блага. Олсон сформулював

проблему «безкоштовного пасажира» (free-rider problem). Оскільки блага, за які борються активісти (наприклад, чисте довкілля або нижчі податки), доступні для всіх незалежно від їхньої участі, раціональний індивід вважатиме за краще ухилитися від витрат часу чи грошей, переклавши їх на інших. Для вирішення цієї проблеми, за Олсоном, необхідні або примусові заходи, або надання вибіркових стимулів [10].

Емпіричні дослідження біхевіоралістів також виявили явище «політичної апатії» (political apathy) та відчуження (political alienation). Е. Кемпбелл та його колеги у праці «Американський виборець» (The American Voter) показали, що значна частина громадян не має глибоких політичних переконань і не бере активної участі в політичному житті, керуючись лише традиціями або поверховими емоціями [39]. Це відкриття змусило політиків та дослідників переглянути оптимістичні погляди на рівень громадянської свідомості.

У сучасному українському політологічному дискурсі класичні парадигми політичної участі адаптуються до реалій трансформаційних суспільств. Перехід від тоталітарної системи до демократії вимагав від українців переосмислення самої суті політичної участі. Якщо на початку 1990-х років участь була переважно пасивною (обмеженою виборами), то згодом вона набула більш активних форм - через волонтерський рух, участь у громадських радах та протестні акції.

Біхевіоральний підхід залишається актуальним і сьогодні для аналізу електоральної поведінки українців. Однак класичні моделі, розроблені в західних університетах, потребують коригування через вплив війни та глибоких соціально-економічних криз. Політична участь в Україні є нерівномірною: спостерігається висока активність під час кризових періодів (Майдан, початок повномасштабного вторгнення) та спад інтересу до рутинної інституційної політики в мирний або стабільний час.

Ю. Ж. Шайгородський звертає увагу на те, що біхевіоральні теорії допомагають зрозуміти психологічні мотиви політичної участі українців. За його словами, на вибір громадян впливає не лише раціональний розрахунок, а й ціннісні орієнтації, рівень довіри до інститутів та специфіка політичної культури. В умовах цифровізації класичні біхевіоральні індикатори (такі як участь у мітингах чи відвідування

партійних зібрань) доповнюються цифровими формами (підписання петицій, онлайн-пожертви) [19].

Варто також звернути увагу на теорію «політичної соціалізації», яка тісно пов'язана з біхевіоральною парадигмою. Г. Алмонд та С. Верба у своїй спільній праці «Громадянська культура» (The Civic Culture) стверджували, що стабільність демократії залежить від того, наскільки політична культура громадян відповідає інститутам влади. Вони виділили три типи політичної культури: парохіальну (місцеву), підданську та партиципаторну (культуру участі). Найбільш стійкою є та, де поєднуються всі три типи з переважанням культури участі [1].

В Україні формування партиципаторної політичної культури відбувається через випробування. Цифрові медіа виступають при цьому як новий, потужний агент політичної соціалізації. Вони дозволяють молоді та середньому поколінню долучатися до політики, міняючи традиційні ієрархічні інститути. Це змінює структуру політичної участі, роблячи її більш горизонтальною та динамічною.

З методологічної точки зору, класичні парадигми забезпечують дослідника базовим категоріальним апаратом. Вони дозволяють:

1. Визначити, що є легітимною формою політичної участі, а що - деструктивною або девіантною поведінкою.
2. Зрозуміти різницю між конвенційними (вибори, референдуми) та неконвенційними (протести, страйки) формами участі.
3. Проаналізувати мотивацію індивідів у політиці, спираючись на теорії раціонального вибору або біхевіоральні моделі.

Проте класичні теорії не повною мірою враховують специфіку віртуального простору. Усі моделі Верби та Ная, а також праці Даля і Шумпетера створювалися в епоху домінування аналогових медіа. Тому сучасні політологи змушені адаптувати ці моделі, створюючи нові концепції - такі як «конективна дія» або «дигітальна участь», які будуть розглянуті у наступних підпунктах нашої роботи.

Отже, класичні парадигми політичної участі пройшли складний шлях еволюції від нормативних моделей лібералізму до емпіричних біхевіоральних досліджень. Вони заклали фундамент для розуміння того, чому і як громадяни беруть участь у

політиці. Переосмислення цих категорій є необхідним кроком для аналізу того, як цифрові технології змінюють політичну участь на сучасному етапі.

У системі політичних наук категорія «політична мобілізація» посідає одне з центральних місць, оскільки вона пояснює процеси, за допомогою яких латентні соціальні інтереси та індивідуальні прагнення перетворюються на організовану політичну дію. Якщо політична участь здебільшого характеризує індивідуальні чи групові дії в межах інституціоналізованих процедур (голосування, звернення, участь у виборах), то політична мобілізація є динамічним процесом залучення нових соціальних верств до політичного життя, часто спрямованим на зміну існуючого політичного порядку або захист певних суспільних інтересів. Дослідження цього феномену вимагає аналізу двох взаємопов'язаних, але водночас відмінних теоретичних моделей: теорії мобілізації ресурсів та теорії логіки колективної дії.

Історично склалося так, що в першій половині XX століття домінували соціально-психологічні теорії мобілізації, які пояснювали колективні протести та мобілізаційні процеси через феномени «відносної депривації» або колективної поведінки. Згідно з цими підходами, мобілізація виникає тоді, коли в суспільстві накопичується психологічна напруга, викликана розривом між очікуваннями людей та їхніми реальними можливостями. Проте ці теорії не могли пояснити, чому за однакових умов депривації одні групи мобілізуються, а інші залишаються пасивними, а також ігнорували організаційний та матеріальний виміри політичної боротьби.

Кардинальний перегляд теоретичних засад відбувся в 1970-х роках із появою теорії мобілізації ресурсів (Resource Mobilization Theory - RMT), основоположниками якої стали Дж. Маккарті та М. Залд. Ця теорія змістила фокус уваги дослідників з психологічних мотивацій на організаційні та економічні аспекти. Основна теза RMT полягає в тому, що колективні дії та політична мобілізація не виникають спонтанно через «гнів мас». Натомість вони є результатом цілеспрямованої діяльності професійних організацій (Social Movement Organizations - SMO), які акумулюють необхідні ресурси (гроші, час, приміщення, засоби комунікації, експертну підтримку) та перетворюють їх на політичну дію [16].

Згідно з М. Залдом та Дж. Маккарті, ресурси є базовою одиницею мобілізації. Дослідники виділяють кілька типів ресурсів, що використовуються під час мобілізаційного процесу:

1. Матеріальні ресурси - фінансові кошти, матеріальні активи, приміщення, техніка.
2. Людські ресурси - час, праця, кількість активістів та прихильників.
3. Моральні ресурси - легітимність, підтримка ідей, репутація лідерів.
4. Культурні ресурси - знання, навички, експертиза, доступ до інформаційних технологій.

Паралельно з теорією мобілізації ресурсів розвивалася теорія колективної дії, яка базується на методологічному індивідуалізмі та раціональному виборі. Фундаментальний внесок у цю галузь зробив Мансур Олсон у своїй праці «Логіка колективної дії» [10]. Олсон поставив під сумнів класичне припущення про те, що раціональні індивіди завжди об'єднуються для досягнення спільного блага. Він сформулював проблему «безкоштовного пасажира» (free-rider problem). Оскільки блага, за які бореться група (наприклад, підвищення заробітної плати, захист довкілля), є суспільними (тобто такими, якими можуть користуватися навіть ті, хто не брав участі в боротьбі), раціональний індивід прагнучим ухилитися від витрат часу, грошей чи зусиль, розраховуючи на те, що інші зроблять це за нього.

М. Олсон доводив, що колективна дія можлива лише за трьох умов:

1. Малий розмір групи, коли внесок кожного індивіда є помітним, а ухилення від участі стає очевидним.
2. Примус до участі, коли існують санкції для тих, хто не долучається до спільної справи.
3. Вибіркові стимули (selective incentives) - додаткові матеріальні або нематеріальні блага, які отримують лише ті, хто бере участь у колективній дії (наприклад, юридичний захист, клубні знижки, соціальний престиж).

Як зазначає І. І. Проноза, логіка колективної дії М. Олсона є критично важливою для аналізу політичної мобілізації в Україні. Вона пояснює, чому під час кризових явищ (таких як Революція Гідності або повномасштабне вторгнення) рівень

мобілізації стрімко зростає, оскільки загроза існуванню держави діє як потужний вибірковий стимул і змінює сприйняття раціонального інтересу. Проте в умовах рутинної, стабільної політики проблема «безкоштовного пасажира» знову стає актуальною і призводить до зниження рівня залученості громадян [25].

У політологічному дискурсі також важливе місце посідає модель політичного процесу, запропонована Ч. Тіллі та розвинена Д. МакАдамом і С. Тарроу. Ця модель синтезує ідеї теорії мобілізації ресурсів та логіки колективної дії, додаючи до них вимір політичних можливостей. Згідно з Ч. Тіллі, політична мобілізація є частиною ширшого процесу політичної боротьби, де успіх мобілізації залежить не лише від наявності ресурсів, а й від структури можливостей (Political Opportunity Structure - POS), яку надає існуюча політична система [13].

Структура політичних можливостей включає такі елементи:

- Ступінь відкритості або закритості політичної системи для нових акторів.
- Наявність або відсутність розколів серед правлячих еліт.
- Наявність впливових союзників серед політичних інститутів.
- Рівень репресивності або толерантності держави щодо протестних дій.

Д. МакАдам розширив цю модель, ввівши поняття «когнітивного вивільнення» (cognitive liberation), яке пояснює, що для початку мобілізації люди повинні не лише усвідомити несправедливість і мати ресурси, а й повірити у можливість змінити ситуацію колективними зусиллями [40].

Розглядаючи ці процеси крізь призму теорії раціонального вибору, не можна оминати увагою концепцію «символічної корисності» (symbolic utility), яку запровадили деякі дослідники для пояснення участі у протестах. Індивід може брати участь у політичній мобілізації не тому, що він очікує отримати матеріальну вигоду, а тому, що це підвищує його самооцінку, формує відчуття приналежності до спільноти або дозволяє висловити свою моральну позицію. В. Бімбер називає це «індивідуалізацією політичної участі», де цифрові технології дозволяють кожному виборцю відчути свій особистий вплив, навіть якщо цей вплив є незначним [4].

В західній політології сьогодні активно обговорюється концепція «конективної дії» (connective action), розроблена В. Л. Беннеттом та А. Сегерберґ. Автори протиставляють її традиційній «колективній дії» за М. Олсоном:

- Колективна дія (collective action) - базується на груповій ідентичності, спільних інтересах та вимагає наявності формальних організацій для подолання проблеми «безкоштовного пасажира».
- Конективна дія (connective action) - базується на особистих наративах, які поширюються через цифрові мережі. Особисті висловлювання та репости стають тим ресурсом, який об'єднує людей без централізованого керівництва. Вибірковими стимулами тут виступають самовираження та можливість поділитися контентом у своєму соціальному оточенні [3].

Такий перехід робить політичну мобілізацію більш динамічною, але водночас створює ризики для демократичних інститутів. Оскільки така мобілізація не потребує постійних організацій, вона може швидко згасати, залишаючи після себе розчарування. Крім того, відсутність чітких лідерів ускладнює процес переговорів між владою та протестуючими, що може призводити до радикалізації політичних процесів.

В українському науковому дискурсі також піднімається питання про вплив гібридної війни на моделі політичної мобілізації. Дослідники звертають увагу на те, що ворог використовує теорію мобілізації ресурсів проти нашої держави, створюючи мережі дезінформації. Такі мережі спрямовані на дезорганізацію українського суспільства та зменшення рівня довіри до інститутів влади. Тому для України є критично важливим розуміння того, як саме функціонують ці механізми [18].

Дослідження моделей мобілізації є важливим для вдосконалення інструментів електронної демократії в Україні. Такі інструменти, як електронні петиції або краудсорсингові платформи, є спробою інституціоналізувати конективну дію. Вони дозволяють громадянам долучатися до мобілізації ресурсів та прийняття рішень на користь громади, не вдаючись до радикальних форм протесту.

Для вивчення цих процесів застосовуються методологічні підходи, що поєднують кількісні та якісні методи. Мережевий аналіз (Social Network Analysis)

дозволяє відстежувати, як саме поширюється мобілізаційний заклик у мережі, які вузли (акаунти) є найбільш впливовими, а контент-аналіз дозволяє вивчити фрейми, що використовуються для мобілізації.

С. А. Чукут та В. І. Дмитренко також наголошують, що мережі, які виникають у процесі політичної мобілізації, мають різну структуру. Це можуть бути як відкриті мережі, так і закриті, де комунікація відбувається в групах з високим рівнем довіри. В умовах криз такі мережі перетворюються на реальну політичну силу, здатну впливати на прийняття рішень на державному рівні [20].

Темпоральний вимір мобілізації в епоху цифрових технологій скоротився до мінімуму. Якщо раніше для мобілізації мас були потрібні тижні або місяці, то зараз заклик до дії може стати вірусним за кілька годин. Це вимагає від політичних інститутів оперативно реагувати на виклики та бути відкритими до комунікації з громадянами.

Таким чином, теорія мобілізації ресурсів, теорія колективної дії М. Олсона, модель політичного процесу та концепція колективної дії становлять цілісний теоретичний фундамент для аналізу політичної мобілізації. Вони дозволяють зрозуміти, як відбувається перехід від індивідуального незадоволення до організованої політичної дії. Розуміння цих моделей є критично важливим для дослідження того, як цифрові медіа трансформують процеси мобілізації в Україні в умовах сучасних викликів.

1.3. Методологічні підходи до дослідження цифрових медіа у політичних процесах

У сучасному соціально-гуманітарному знанні дослідження політичних процесів зазнало безпрецедентних трансформацій під впливом стрімкого розвитку, дифузії та глобалізації інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). Цифровізація суспільства, масове поширення соціальних мереж, інсталяція інтерактивних платформ електронного врядування та комунікативних месенджерів створили абсолютно новий емпіричний і теоретичний простір. Цей простір потребує ґрунтового переосмислення традиційних методологічних підходів. Якщо класична політологічна наука спиралася переважно на інституціоналізм, біхевіоралізм та теорію раціонального вибору, то сучасні політичні реалії вимагають формування нової епістемологічної парадигми. Вона повинна бути здатною адекватно описати, виміряти та концептуалізувати феномен цифрової політичної участі та мобілізації.

Методологія дослідження цифрових медіа у політиці становить собою сукупність теоретичних принципів, загальнонаукових і специфічних методів, а також емпіричних процедур, за допомогою яких вивчаються закономірності, механізми та наслідки впливу цифрових платформ на політичну поведінку індивідів та соціальних груп. Епістемологічним фундаментом такого дослідження є визнання того факту, що цифрові медіа не є нейтральним технічним інструментом або простим каналом передачі інформації. Навпаки, вони виступають активним, самостійним простором творення політики, де формуються нові правила гри, відбувається артикуляція інтересів та здійснюється політична мобілізація.

Як зазначає видатний дослідник мережевого суспільства М. Кастельс, перехід від індустріальної до інформаційної епохи докорінно змінює саму природу політичної влади. Влада в сучасному світі базується вже не лише на контролі над засобами виробництва чи силовими структурами, а на здатності програмувати комунікативні мережі та забезпечувати безперебійні комунікативні потоки. Відповідно, методологія дослідження політичних процесів повинна фокусуватися не лише на формальних політичних інститутах (парламенті, політичних партіях, виборчих комісіях), а й на

неформальних мережевих структурах, які організуються через цифрові платформи [6].

Для побудови цілісної методологічної бази дослідження цифрових медіа як інструменту політичної участі необхідно виділити кілька ключових теоретичних підходів, які слугують основою для застосування конкретних методів:

1. Теорія гібридної медіасистеми (Е. Чадвік). Дозволяє уникнути бінарного протиставлення «старих» (телебачення, преса) та «нових» (інтернет, соціальні мережі) медіа. Метадологічно це означає, що дослідник повинен вивчати складну взаємодію між традиційними політичними інститутами та новими цифровими акторами.

2. Концепція індивідуалізованої політичної участі (Б. Бімбер). Пояснює, як зниження трансакційних витрат на комунікацію дозволяє громадянам самоорганізовуватися без участі традиційних політичних партій.

3. Теорія конективної дії (В. Л. Беннетт та А. Сегерберг). Пропонує новий методологічний погляд на мобілізацію, де головним є не колективна ідентичність, а особистісне вираження та поширення індивідуального контенту.

Розглядаючи методологічні засади, не можна оминати увагою вплив інформаційно-психологічних операцій та феномену дезінформації на політичні процеси. Як зазначає Г. Г. Почепцов, нові комунікативні технології суттєво трансформують масову свідомість, роблячи її вразливою до маніпуляцій через візуалізацію та емоційне забарвлення повідомлень [17]. Тому методологія дослідження повинна включати інструменти для аналізу емоційного тону повідомлень та виявлення прихованих впливів в інформаційному просторі.

Варто також звернути увагу на еволюцію досліджень політичної участі. Від класичних робіт С. Верби та Н. Н. Ні, які фокусувалися на традиційних формах участі (голосування, членство в партіях, участь у мітингах), сучасна наука перейшла до вивчення цифрової участі. Новітні методологічні розробки пропонують розширити типологію участі, включивши до неї такі дії, як підписання онлайн-петицій, поширення політичного контенту, участь у краудфандингових кампаніях та онлайн-дискусіях [12, 15].

У контексті українських реалій методологічні підходи набувають додаткової специфіки через виклики гібридної війни та повномасштабного вторгнення. Цифрові медіа стали не лише інструментом мобілізації громадян, а й важливим елементом національної стійкості. Волонтерські мережі, краудфандинг та збір коштів на потреби армії виступають як новітні форми політичної та громадянської участі, які потребують якісного емпіричного аналізу. Методологія їх вивчення повинна поєднувати соціологічні методи з аналізом мережевої взаємодії.

З погляду епістемології, дослідження цифрових медіа стикається з проблемою великого обсягу даних (Big Data) та їхньою динамікою. Це зумовлює перехід від традиційних методів, що базуються на вибірках та опитуваннях, до комбінованої методології (mixed methods), яка включає:

- Теоретико-концептуальний аналіз - для визначення категорій та понять.
- Якісні методи - для глибинного розуміння мотивів та змісту політичних повідомлень.
- Кількісні та обчислювальні методи - для роботи з масивами даних у соціальних мережах та месенджерах.

Державна інформаційна політика повинна спиратися на науково обґрунтовані методи моніторингу інформаційного простору. Державні інститути мають бути методологічно спроможними аналізувати загрози в кіберпросторі та проактивно формувати безпечне інформаційне середовище, що є запорукою стабільності політичної системи.

Для глибшого розуміння епістемологічних зрушень у дослідженні цифрової політики слід детально проаналізувати зміну парадигм, яка відбулася за останні десятиліття. Класична політологія базувалася на припущенні, що політична участь є раціональною, інституційно опосередкованою діяльністю, спрямованою на вплив на прийняття рішень. Сучасна ж епістемологія доводить, що під впливом цифрових медіа ці межі розмиваються.

По-перше, відбувається розмиття між приватною та публічною сферою. Особисті дописи в соціальних мережах, фотографії чи відео з протестів можуть набувати політичного значення завдяки алгоритмам, що роблять їх вірусними. По-

друге, змінюється темпоральність політичної участі. Якщо раніше реакція виборця на дії влади вимірювалася роками (під час чергових виборів), то сьогодні виборець може висловити своє ставлення до події за лічені секунди. Це вимагає від дослідників застосування нових методів фіксації та аналізу даних у режимі реального часу.

Методологічну основу сучасного дослідження цифрових медіа неможливо уявити без розуміння феномену «великих даних» (Big Data). Вони відкривають безпрецедентні можливості для вивчення електоральної поведінки, аналізу настроїв та виявлення прихованих мережових зв'язків. Проте робота з Big Data ставить перед дослідниками низку епістемологічних викликів. Зокрема, йдеться про репрезентативність даних, оскільки користувачі соціальних мереж не завжди є репрезентативними для всього населення країни. Крім того, алгоритми, що формують стрічки новин (фільтри-бульбашки, ехо-камери), створюють викривлену картину реальності, яку дослідник повинен враховувати під час аналізу.

Розглядаючи методологічні підходи до дослідження цифрових медіа, важливо також звернутися до праць Ю. Ж. Шайгородського. Дослідник зазначає, що цифровізація політичної комунікації вимагає переходу від монологічної моделі взаємодії (коли держава чи партія звертається до виборця) до діалогічної. Методологічно це означає необхідність дослідження не лише того, що говорять політики, а й того, як реагують громадяни, які коментарі залишають, які емоції виражають [19].

Вплив ІКТ на політичну участь є комплексним, і його можна досліджувати через призму трьох основних вимірів: інституційного, мережевого та психоемоційного. Інституційний вимір передбачає аналіз того, як цифрові технології інтегруються в традиційні інститути влади (електронне врядування, е-демократія). Мережевий вимір фокусується на вивченні горизонтальних зв'язків між громадянами, які виникають під час політичної мобілізації. Психоемоційний вимір досліджує вплив візуального та емоційного контенту на прийняття політичних рішень.

Для забезпечення високого наукового рівня дослідження необхідно чітко розмежовувати понятійно-категоріальний апарат. Політична участь та політична мобілізація є різними, хоча й взаємопов'язаними категоріями. Політична участь

охоплює весь спектр дій громадян, спрямованих на вплив на формування влади, тоді як політична мобілізація є процесом, що організується політичними акторами (або самими громадянами) для залучення великих мас людей до певних політичних дій.

Таким чином, методологія дослідження цифрових медіа у політичних процесах є багатовимірною та інтегрованою. Вона базується на поєднанні загальнонаукових та специфічних методів.

Одним із фундаментальних специфічних методів дослідження цифрового політичного контенту є контент-аналіз. У політології цей метод застосовується для кількісного та якісного вивчення текстів, аудіо- та відеоматеріалів з метою виявлення прихованих тенденцій, ідеологічних маркерів та політичних установок. В умовах цифрових медіа контент-аналіз зазнав суттєвої еволюції. Якщо раніше дослідники опрацьовували обмежену кількість газетних шпальт чи телевізійних випусків новин, то сьогодні цифрові технології дозволяють аналізувати мільярди текстових повідомлень у соціальних мережах (таких як X/Twitter, Facebook чи Instagram).

Як зазначає дослідник Ю. Ж. Шайгородський, контент-аналіз в епоху цифровізації дозволяє виявити не лише прямі заклики до політичної участі, а й латентні змісти, які формують суспільну думку та стимулюють електоральну поведінку. Дослідник підкреслює, що якісний контент-аналіз політичних дописів у соціальних мережах дає можливість визначити емоційне забарвлення повідомлень (сентимент-аналіз), що є критично важливим для розуміння того, як саме мобілізуються громадяни під час кризових ситуацій [19].

Наступним не менш важливим методом є дискурс-аналіз, який фокусується на вивченні того, як мова конструює соціальну та політичну реальність. Дискурс-аналіз виходить за межі простого підрахунку слів і досліджує владні відносини, що стоять за певними текстами. Щодо цифрових медіа, цей метод дозволяє проаналізувати, як формується політичний порядок денний, які терміни та концепти використовуються для легітимації або делегітимації політичних рішень, а також як різні політичні актори конкурують за смисли в онлайн-просторі.

Дискурс-аналіз соціальних мереж дозволяє виявити специфіку «конективної дії». На відміну від традиційних інституційних форм участі, цифрові дискурси часто

є емоційними, фрагментарними та орієнтованими на візуальне сприйняття. Дослідник вказує на те, що розуміння цифрового дискурсу є ключем до пояснення того, чому певні соціальні ініціативи стають вірусними і призводять до масової політичної мобілізації, тоді як інші залишаються поза увагою громадськості.

Важливим складником специфічного методологічного інструментарію є семантичний аналіз мереж. Цей метод поєднує в собі елементи лінгвістики, соціології та теорії графів. Він дозволяє дослідити, як різні поняття та концепти пов'язані між собою у свідомості користувачів. Застосовуючи семантичний аналіз до політичного контенту в мережі, дослідники можуть побудувати карту смислових зв'язків, виявити ключові слова-тригери та зрозуміти, які саме повідомлення найефективніше спонукають до політичної активності.

У вітчизняній політології специфічні методи дослідження набувають особливої актуальності в контексті протидії дезінформації та інформаційно-психологічним операціям (ІПСО). Як зазначає Г. Г. Почепцов, цифрові медіа стали основним полем битви в гібридній війні. Використання методів контент- та дискурс-аналізу дозволяє виявляти фейкові новини, маніпулятивні технології, бот-ферми та тролінг, які використовуються для дестабілізації політичної системи та зниження рівня довіри до державних інститутів [17].

Для глибшого розуміння специфічних методів дослідження цифрового контенту доцільно розглянути їх у порівняльному аспекті через призму цілей та об'єктів вивчення (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1 - Порівняльна характеристика сучасних методів аналізу
цифрових медіа

Метод	Основний об'єкт дослідження	Цілі та завдання
Контент-аналіз	Текстові, візуальні та аудіовізуальні масиви	Кількісна оцінка частоти появи певних концептів, вимірювання емоційного тону (сентименту), виявлення політичної реклами та агітації.
Дискурс-аналіз	Контекст, мовні конструкції та наративи	Виявлення прихованих ідеологічних смислів, аналіз боротьби за владу через мову, дослідження формування політичного порядку денного.
Семантичний аналіз мереж	Ключові слова, теги (хештеги) та їх зв'язки	Побудова семантичних графів, визначення взаємозв'язків між поняттями, виявлення інформаційних бульбашок та ехо-камер.

Розглядаючи методологічний вимір аналізу цифрової політичної участі, необхідно також звернутися до концепції «гібридної медіасистеми», яку розробив Е. Чадвік. Дослідник стверджує, що сучасна політика є результатом складної взаємодії між старими та новими медіа. З методичної точки зору це означає, що дослідник не може вивчати цифрові медіа ізольовано. Необхідно аналізувати, як повідомлення, створені в соціальних мережах, потрапляють до традиційних ЗМІ (наприклад, телебачення) і як це впливає на політичну мобілізацію.

Чадвік наголошує на тому, що аналіз цифрового контенту повинен включати вивчення гіпертекстуальності та мережевої логіки, де користувачі самі виступають фільтрами та дистрибуторами інформації. Це вимагає від дослідників застосування якісних методів інтерпретації, зокрема глибинних інтерв'ю з активістами та експертами, для розуміння внутрішніх мотивів їхньої поведінки в мережі [7].

В умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій важливим елементом методології є вивчення електронної демократії та електронного врядування. Аналіз контенту державних порталів та сервісів електронної участі (зокрема екосистеми «Дія» в Україні) дозволяє оцінити рівень залучення громадян до процесу прийняття

рішень. Контент-аналіз таких платформ дає можливість виявити найбільш обговорювані ініціативи та зрозуміти, які саме сфери державної політики викликають найбільший інтерес у суспільства.

Цифрові технології значно скорочують час реакції на політичні події, тому специфічні методи дослідження повинні враховувати швидкість поширення інформації (вірусність контенту). Контент-аналіз та семантичний аналіз у режимі реального часу дозволяють відстежувати, як швидко змінюється політична агенда та як саме відбувається мобілізація громадян під час проведення масових акцій протесту або виборчих кампаній.

Варто також проаналізувати методологічні підходи до вивчення неконвенційних форм політичної участі. Я. Теохаріс у своїх дослідженнях цифрового активізму пропонує розширити предметне поле політології, включивши до нього такі явища, як «кліктивізм» (кнопковий активізм) та «слактивізм» (диванний активізм). Для вивчення цих явищ автор використовує якісні методи, такі як фокус-групи та онлайн-опитування, які дозволяють порівняти рівень віртуальної та реальної політичної активності громадян [12].

Методичний інструментарій також включає аналіз візуального контенту, який останніми роками став домінуючим у соціальних мережах (Instagram, TikTok). Політичні комунікації все менше базуються на текстах, а все більше - на зображеннях та коротких відеороликах, які здатні викликати сильні емоції. Дослідження візуального політичного контенту вимагає застосування специфічних методик візуальної соціології та семіотичного аналізу, які дозволяють розшифрувати символічний зміст зображень, мемів та відео [19].

Вплив інформаційних технологій на політичну участь є комплексним, і його слід розглядати крізь призму трьох ключових вимірів:

- Інформаційно-комунікативний - вивчення потоків інформації та ролі платформ у їх поширенні.
- Соціально-психологічний - аналіз впливу емоційного та візуального контенту на мотивацію громадян.

- Політико-інституційний - оцінка того, як нові форми участі впливають на прийняття рішень.

Цифрові медіа, особливо месенджери (Telegram, WhatsApp), стали основним інструментом не лише політичної, а й волонтерської мобілізації. Аналіз контенту Telegram-каналів вимагає застосування специфічних методів, оскільки цей простір є закритим і характеризується високою швидкістю та анонімністю. Застосування дискурс- та контент-аналізу дозволяє виявити, як формується національна єдність та як відбувається збір коштів на підтримку Збройних Сил України.

Для забезпечення високого наукового рівня досліджень важливо уникати описовості та спиратися на емпіричні дані. Специфічні методи дослідження цифрового контенту дають змогу перетворити якісні спостереження на кількісно вимірювані показники. Наприклад, використання інструментів API для збору даних із соціальних мереж дозволяє дослідникам аналізувати великі масиви інформації та робити обґрунтовані висновки щодо електоральних уподобань.

Розглядаючи взаємозв'язок між методами, слід зазначити, що контент-аналіз створює емпіричну базу, дискурс-аналіз забезпечує глибинне розуміння політичних смислів, а семантичний аналіз дозволяє виявити структуру мережових зв'язків. Усі вони доповнюють один одного і є невід'ємною частиною дослідницького процесу.

Таким чином, методологія дослідження цифрового контенту у політичних процесах є багатогранною та потребує інтеграції різних підходів. Специфічні методи (контент-аналіз, дискурс-аналіз, семантичний аналіз) дозволяють глибоко зрозуміти процеси політичної участі та мобілізації.

Еволюція політичної науки та комунікативістики під впливом дигіталізації суспільства вимагає не просто механічного додавання нових методів до класичного дослідницького арсеналу, а глибинної трансформації самої онтології політичних феноменів. Як було встановлено в попередніх підпунктах, цифрові медіа виступають не лише як пасивний канал трансляції політичних повідомлень, а як автономний кіберфізичний простір, де конструюється нова політична реальність. Це середовище характеризується високим рівнем децентралізації, мережевою структурою взаємодій

та можливістю швидкої горизонтальної мобілізації, що кидає виклик традиційним уявленням про інституційну природу політичної участі.

Системний синтез методологічних підходів дозволяє виділити три основні рівні дослідження цифрової політичної участі, які взаємодоповнюють один одного і формують цілісну наукову парадигму:

1. Макросоціологічний рівень (інституційний та загальнотеоретичний) - фокусується на трансформації політичної системи, розвитку електронної демократії, е-врядування та зміні балансу між державою і громадянським суспільством. На цьому рівні застосовуються концепції гібридної медіасистеми (Е. Чадвік) та мережевого суспільства (М. Кастельс), що дозволяють оцінити інституційні наслідки цифровізації.

2. Мезосоціологічний рівень (мережевий та організаційний) - вивчає специфіку функціонування соціальних спільнот, віртуальних політичних рухів та партійних мереж. Тут ключовими є теорії конективної дії (В. Беннетт та А. Сегерберг) та концепція індивідуалізованої участі (Б. Бімбер), які пояснюють процеси самоорганізації громадян без участі формальних політичних інститутів.

3. Мікросоціологічний рівень (індивідуальний та поведінковий) - досліджує психоемоційні, когнітивні та комунікативні патерни окремого користувача. На цьому рівні аналізуються змістовні аспекти контенту (через контент-аналіз та дискурс-аналіз) та емоційні реакції, що виникають у процесі політичної мобілізації.

Такий багаторівневий підхід вимагає застосування методологічної тріади, що базується на поєднанні теоретичного осмислення, якісної інтерпретації та кількісного обчислювального аналізу. Відмова від методологічного редукціонізму є однією з головних передумов адекватного вивчення цифрової політичної участі.

Розглядаючи український контекст, методологічні підходи до дослідження політичної мобілізації набувають додаткової специфіки через умови повномасштабного вторгнення та гібридної війни. Цифрові платформи в Україні стали не лише інструментом політичної участі, а й критично важливим елементом забезпечення національної стійкості, волонтерського руху та протидії ворожій дезінформації. Аналіз таких процесів вимагає поєднання політологічного,

інформаційно-психологічного та мережевого аналізу, що дозволяє оцінити ефективність цифрової мобілізації на підтримку Збройних Сил України та державних інститутів.

Для глибшого розуміння перспектив розвитку цифрової політичної участі доцільно проаналізувати її основні форми та інструменти через призму класифікаційної матриці, яка узагальнює сучасні наукові підходи (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2 - Сучасні форми цифрової політичної участі громадян

Форма політичної участі	Основні цифрові інструменти	Характеристика впливу на політичний процес
Інституційна е-участь	Електронні петиції, портали е-врядування, платформи консультацій	Інтеграція громадян у процес прийняття рішень, підвищення прозорості та підзвітності влади.
Мережевий активізм	Соціальні мережі (X, Facebook), месенджери (Telegram, WhatsApp)	Горизонтальна мобілізація, швидке поширення інформації, формування суспільного порядку денного.
Електронний фандрейзинг	Краудфандингові платформи, криптовалютні перекази	Пряме фінансування політичних кампаній або суспільних ініціатив, зниження залежності від великих донорів.
Цифровий протестний рух	Хештег-кампанії, віртуальні флешмоби, онлайн-бойкоти	Формування громадської думки, вираження незгоди, координація офлайн-протестів.

Аналіз цієї матриці свідчить, що цифрові інструменти охоплюють усі етапи політичного процесу - від артикуляції інтересів до прийняття та реалізації політичних рішень. Проте поряд із позитивними аспектами, такими як зниження трансакційних витрат та розширення доступу до політичної інформації, цифрова участь несе в собі низку ризиків. До них належать:

- Поляризація суспільства - формування «фільтрів-бульбашок» та «ехо-камер», які обмежують доступ громадян до альтернативних точок зору [11].

- Маніпулятивні технології - використання штучного інтелекту, ботів та дезінформації для спотворення політичного простору та дестабілізації державних інститутів.

- Слактивізм - підміна реальної політичної участі її віртуальною імітацією, що знижує довгострокову громадянську відповідальність [12].

Для запобігання цим загрозам необхідна розробка комплексної державної інформаційної політики, яка б спиралася на наукові методи моніторингу цифрового простору. Державні інститути повинні бути методологічно спроможними не лише фіксувати загрози, а й проактивно формувати безпечне цифрове середовище, забезпечуючи високий рівень медіаграмотності громадян.

Важливим напрямом подальших досліджень є також вивчення впливу новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ) та генеративних моделей, на політичну участь та мобілізацію. Алгоритми, що сьогодні керують стрічками новин у соціальних мережах, стають дедалі складнішими, починаючи впливати на когнітивні процеси виборців. Дослідження в цій галузі вимагають тісної співпраці політологів з фахівцями у сфері комп'ютерних наук та аналізу даних, що сприятиме розвитку міждисциплінарної методології.

З погляду епістемології, подальший розвиток досліджень цифрових медіа повинен базуватися на принципі відкритої науки (Open Science), що передбачає прозорість дослідницьких даних, використання відкритих API та дотримання етичних стандартів при зборі персональної інформації користувачів. Це дозволить забезпечити високу достовірність та відтворюваність результатів наукових досліджень.

В західній науковій думці спостерігається тенденція до переходу від вивчення цифрової участі як окремого феномену до її інтеграції в загальну теорію політичної поведінки. Цифрові медіа стають невіддільною частиною політичного життя, тому їхній вплив необхідно досліджувати комплексно, враховуючи як віртуальні, так і традиційні форми взаємодії між владою та суспільством.

Підсумовуючи можна зробити висновок, що методологія дослідження цифрових медіа як інструменту політичної участі та мобілізації пройшла складний

шлях еволюції від простих описових методик до складних міждисциплінарних комплексних підходів. Вона базується на поєднанні інституційного, мережевого та поведінкового вимірів, що дозволяє адекватно відображати сучасні суспільно-політичні трансформації.

Висновки з першого розділу

У першому розділі було досліджено теоретико-методологічні засади цифрової політичної участі та мережевої політичної мобілізації в умовах розвитку інформаційного суспільства. Встановлено, що цифрові технології та соціальні медіа суттєво трансформували традиційні механізми політичної комунікації, створивши нові форми взаємодії між громадянами, політичними інститутами та державою.

У ході дослідження проаналізовано основні наукові підходи до розуміння політичної участі - від класичних ліберально-демократичних концепцій до сучасних теорій мережевого суспільства, ресурсної мобілізації та конективної дії. З'ясовано, що цифрова політична участь охоплює як інституційні форми взаємодії громадян із владою, так і неконвенційні практики цифрового активізму.

Окрему увагу приділено дослідженню феномену політичної мобілізації в цифровому середовищі. Визначено, що цифрові платформи та соціальні мережі значно спрощують процес координації колективних дій, поширення політичної інформації та формування горизонтальних комунікаційних зв'язків, що сприяє активізації громадянської участі у політичних процесах.

Також було охарактеризовано основні методи дослідження цифрового політичного контенту, серед яких контент-аналіз, дискурс-аналіз та семантичний аналіз мереж. Встановлено, що комплексне застосування зазначених методів дозволяє всебічно досліджувати особливості функціонування цифрових медіа та їхній вплив на політичну сферу.

Отже, цифрова політична участь і мережева мобілізація є важливими складовими сучасного політичного процесу, які відображають глибокі трансформації політичної комунікації та розвитку демократичних практик в умовах цифровізації суспільства.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ВИМІР ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ МЕДІА У ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

2.1. Форми політичної участі та мобілізації в умовах розвитку цифрових медіа

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) та загальна дигіталізація суспільно-політичних процесів зумовили необхідність переосмислення класичної типології політичної участі. У політологічній науці традиційно розрізняють конвенційні та неконвенційні форми участі громадян у політичному житті. Конвенційні форми включають легальні, інституціоналізовані дії, спрямовані на вплив на процес прийняття політичних рішень у межах чинного законодавства. До таких дій належать голосування на виборах і референдумах, звернення до органів державної влади, участь у діяльності політичних партій та громадських організацій. В умовах цифрового переходу ці форми набули нових, віртуальних або гібридних вимірів, що дозволяє говорити про формування окремого сегмента - конвенційної цифрової участі (е-участі).

Е-участь (electronic participation) визначається як використання інформаційних та комунікаційних технологій для залучення громадян до процесів прийняття рішень, надання державних послуг та взаємодії з органами влади. Концептуально е-участь є складовою частиною електронного врядування (e-government) та електронної демократії (e-democracy). Дослідник Б. Бімбер у своїх працях зазначає, що зниження трансакційних витрат на комунікацію, спричинене розвитком інтернету, дозволяє громадянам здійснювати традиційні політичні дії з меншими зусиллями, що суттєво підвищує рівень залученості, особливо серед молоді та міського населення [4].

Одним із найпоширеніших інструментів конвенційної цифрової участі є електронні петиції. Електронна петиція - це колективне звернення громадян до органів державної влади або місцевого самоврядування, подане через спеціалізовані

вебплатформи. В Україні правовою основою для функціонування цього інструменту є Закон України «Про звернення громадян», який передбачає можливість подання електронних петицій через офіційні вебсайти відповідних органів або через громадські платформи.

Аналіз функціонування системи електронних петицій свідчить про її подвійну роль. З одного боку, це дієвий інструмент артикуляції інтересів територіальних громад чи суспільства в цілому, який дозволяє перевести латентні настрої у конкретні вимоги до влади. З іншого боку, дослідники вказують на проблему «імітації впливу». Часто збирання необхідної кількості підписів (наприклад, 25 тисяч для розгляду петиції Президентові України або Верховній Раді України) не гарантує прийняття відповідного політичного рішення, а обмежується формальною відповіддю профільного міністерства чи відомства. Тим не менш, інструмент залишається важливим індикатором суспільного порядку денного.

Розглядаючи типологію, необхідно окремо зупинитися на електронному голосуванні (е-голосуванні). Е-голосування є однією з найбільш обговорюваних та суперечливих форм цифрової участі. Воно передбачає використання електронних засобів для подачі голосу на виборах чи референдумах. Найбільш відомим та успішним прикладом впровадження е-голосування є Естонія (система i-Voting, запроваджена у 2005 році). Естонський досвід показує, що використання інтернету для голосування дозволяє підвищити явку виборців та зменшити витрати на організацію виборчого процесу.

Проте впровадження е-голосування на загальнонаціональному рівні в інших країнах стикається з низкою серйозних викликів, серед яких:

- Проблема безпеки та кіберзагроз - ризик хакерських атак, витоку персональних даних та маніпуляцій з результатами виборів.
- Таємниця голосування - складність забезпечення повної анонімності голосу в умовах, коли голосування відбувається з особистого пристрою, який може бути скомпрометований або перебувати під впливом третіх осіб.
- Довіра до системи - необхідність високого рівня цифрової грамотності та довіри суспільства до державних інститутів.

У контексті українського правового поля питання е-голосування є предметом тривалих дискусій. Експерти наголошують, що в умовах гібридної війни та постійних кібератак з боку російської федерації повноцінне запровадження інтернет-голосування несе надто високі безпекові ризики. Водночас розвиваються альтернативні форми участі, які спираються на цифрову ідентифікацію.

Найяскравішим прикладом інноваційного підходу до надання державних послуг та забезпечення е-участі в Україні є екосистема «Дія» (Держава і Я). Запущена Міністерством цифрової трансформації України, ця платформа стала безпрецедентним кейсом цифрової трансформації державного управління. Функціонал «Дії» охоплює не лише надання адміністративних послуг (цифрові документи, довідки, соціальні виплати), а й елементи електронної демократії.

Кейс «Дія» демонструє перехід від пасивної бюрократичної взаємодії до активної цифрової співпраці між громадянином та державою. Завдяки інтеграції з банківською системою (BankID) та використанню кваліфікованого електронного підпису (Дія.Підпис), платформа забезпечує високий рівень безпеки та ідентифікації. У рамках екосистеми було реалізовано функцію «Опитування», яка дозволяє громадянам висловлювати свою думку з різних питань державного управління (наприклад, голосування за членів журі на пісенному конкурсі «Євробачення» або визначення ставлення до свята 8 Березня).

Хоча опитування в «Дії» не мають юридичної сили нормативно-правового акта, вони виконують важливу функцію формування громадської думки та мобілізації громадян. Такі сервіси підвищують легітимність рішень влади та створюють звичку до регулярної участі в житті держави, що є основою для розвитку електронного врядування.

Для глибшого розуміння місця конвенційних форм у системі цифрової участі доцільно провести їх порівняльний аналіз за основними критеріями (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1 - Порівняльний аналіз інституційних форм електронної участі

Форма е-участі	Технологічний інструмент	Рівень впливу на прийняття рішень	Основні ризики та обмеження
Електронні петиції	Вебпортали (Єдина система, EDEM)	Середній (консультативний та політичний)	Формалізм розгляду, ризик «накрутки» підписів, нерепрезентативність.
Е-голосування	Інтернет-платформи, криптографічні системи	Вищий (прийняття рішень / обрання влади)	Кібербезпека, загроза таємниці голосування, технічні збої.
Державні сервіси (кейс «Дія»)	Мобільний застосунок, інтегровані реєстри	Середній (соціально-політична взаємодія)	Цифровий розрив, залежність від смартфонів та інтернету, питання кіберзахисту.

Аналіз показує, що конвенційні форми цифрової участі вимагають значної довіри до держави та високого рівня безпеки. Державні сервіси, такі як «Дія», демонструють, що цифровізація може бути успішною, якщо вона спрощує щоденне життя громадян і є простою у використанні. Водночас вони формують нову культуру політичної участі, де громадянин очікує швидкої реакції від держави на свої запити.

У сучасній політологічній науці проблема неконвенційної політичної участі набула нового змістовного наповнення завдяки стрімкому розвитку цифрових технологій та соціальних мереж. Неконвенційна політична участь традиційно визначається як діяльність, що знаходиться на межі або за межами офіційних правових та інституційних процедур. Вона включає участь у мітингах, демонстраціях, пікетах, страйках, а в радикальних формах - бойкотах, громадянській непокорі та навіть насильницьких діях. В умовах інформаційного суспільства ці форми перенеслися у віртуальний простір або набули гібридного характеру, де поєднуються онлайнові та офлайнові практики протесту.

Дослідники В. Л. Беннетт та А. Сегерберг запропонували фундаментальну концепцію «логіки конективної дії» (logic of connective action), яка пояснює, як цифрові медіа трансформують неконвенційну участь. На відміну від «колективної дії», яка потребує значних організаційних зусиль з боку політичних партій,

профспілок чи інших інститутів, конективна дія ґрунтується на індивідуальному вираженні та самоорганізації. Особистісні мережі, такі як Facebook, X (Twitter) чи Instagram, дозволяють людям ділитися власними переживаннями, створювати вірусний контент та координувати дії без централізованого керівництва [3].

Онлайн-активізм (або цифровий активізм) є однією з найпоширеніших форм неконвенційної участі. Він охоплює широкий спектр дій: від підписання онлайн-петицій на незалежних платформах до організації флешмобів, віртуальних бойкотів та кампаній «називання і сорому» (name and shame). Онлайн-активізм відзначається низьким порогом входу, що дозволяє залучати до протестних кампаній мільйони громадян, які за інших умов залишалися б політично пасивними. Проте в науковій літературі щодо цієї форми участі ведеться гостра дискусія. Зокрема, критики вказують на явище «слактивізму» (slacktivism), або диванного активізму, коли участь обмежується натисканням кнопки «поділитися» (share) або «лайкнути» (like), не переходячи у реальні дії чи соціальні зміни [12].

Тим не менш, онлайн-активізм може бути ефективним етапом мобілізації. Він виконує функцію інкубатора протестних настроїв, дозволяючи швидко акумулювати суспільну увагу навколо гострої проблеми. Так, наприклад, кампанії #MeToo або #BlackLives Matter продемонстрували, як цифрові хештеги здатні переростати у масштабні офлайн-соціальні рухи, що впливають на політичний порядок денний та законодавчі ініціативи.

Більш радикальною та специфічною формою неконвенційної цифрової участі є «хактивізм». Хактивізм визначається як використання комп'ютерних технологій та навичок злому з метою просування політичних, соціальних чи ідеологічних цілей. На відміну від традиційного кіберзлочинності, яка переслідує матеріальну вигоду, хактивісти діють з політичних, етичних чи громадянських міркувань.

До основних інструментів хактивізму належать:

- DDoS-атаки на урядові чи корпоративні вебсайти з метою їх тимчасового блокування (як форма віртуальної блокади або пікету).
- Дефейсмент (зміна головної сторінки сайту) - розміщення політичних гасел, маніфестів або символіки на офіційних ресурсах.

- Витік та публікація секретних даних (whistleblowing) - отримання та оприлюднення закритих документів (наприклад, діяльність платформи WikiLeaks або операції міжнародної групи Anonymous).

Як зазначає дослідник Г. Г. Почепцов, хактивізм став новим інструментом асиметричної політичної боротьби. Він дозволяє невеликим групам громадян або навіть окремим активістам чинити тиск на великі державні інституції, викривати корупційні схеми та демонструвати неефективність державних систем безпеки. У сучасних умовах гібридних війн хактивізм часто стає інструментом не лише громадянського суспільства, а й елементом ведення інформаційно-психологічних операцій, де межа між протестом та кібервійною стає дуже розмитою [18].

Найбільш значущим виміром неконвенційної участі є мережева координація вуличних акцій. Цифрові медіа надали протестним рухам безпрецедентну мобільність та стійкість. Під час «арабської весни» (2010-2012 рр.) та подій Євромайдану в Україні (2013-2014 рр.) соціальні мережі та месенджери довели свою здатність виконувати функції альтернативних комунікаційних систем, які не контролюються державою.

М. Кастельс у своїй праці «Влада комунікації» зазначає, що сучасні соціальні рухи є «рухами мережевого суспільства» [6]. Вони народжуються в інтернеті, де формується емоційна спільнота обурення, а потім переходять у публічний простір - на площі та вулиці. Мережева координація включає:

1. Оперативне інформування про місце та час збору, зміну маршрутів руху, дії правоохоронних органів.
2. Безпекову координацію - попередження про загрози, пошук адвокатів, збір медичної та гуманітарної допомоги.
3. Міжнародну солідаризацію - трансляція подій на весь світ у режимі реального часу (стрімінгові платформи, соціальні мережі).

Для глибшого аналізу неконвенційних та протестних форм цифрової політичної участі доцільно систематизувати їх у вигляді порівняльної матриці (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2 - Основні форми цифрового протестного активізму

Форма неконвенційної участі	Основні цифрові інструменти	Характеристика впливу	Ризики для учасників
Онлайн-активізм	Соціальні мережі (X, Facebook), петиційні платформи	Формування порядку денного, емоційна мобілізація, слактивізм.	Дезінформація, цифрова втома, цензура.
Хактивізм	Спеціалізоване програмне забезпечення, мережі Tor, GitHub	Тиск на владу, викриття, блокування ресурсів.	Кримінальне переслідування, контрзаходи спецслужб.
Координація вуличних акцій	Месенджери (Telegram, Signal), стрім-платформи	Оперативна організація, безпека, горизонтальна мобілізація.	Блокування інтернету, деанонімізація, стеження.

У контексті українського суспільно-політичного розвитку неконвенційна цифрова участь відіграла ключову роль. Під час Революції Гідності (2013-2014 рр.) соціальні мережі стали головним інструментом самоорганізації громадян. Вони використовувалися для організації протестів, пошуку транспорту, збору теплих речей та медикаментів. Застосування цифрових технологій дозволило створити ефективну інфраструктуру горизонтальної взаємодії, яка компенсувала відсутність єдиного формального лідера на початкових етапах протесту [20].

Особливе місце в сучасних українських реаліях посідає еволюція мережевої мобілізації в умовах воєнного стану. Після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році неконвенційні цифрові практики трансформувалися у волонтерський рух та цифрову оборону. Мережеві спільноти, створені в месенджерах, забезпечують координацію збору коштів для Збройних Сил України, пошук амуніції, розшук зниклих осіб та протидію ворожій пропаганді. Дослідники підкреслюють, що ці процеси є яскравим прикладом переходу від локального протестного активізму до національної мережевої мобілізації.

2.2. Практики використання цифрових медіа у сучасних політичних процесах

Глобалізація інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у ХХІ столітті докорінно трансформувала архітектуру міжнародних політичних процесів. Перехід від традиційних, вертикально інтегрованих інститутів політичної мобілізації до горизонтальних мережових структур став визначальною характеристикою сучасних суспільно-політичних трансформацій. У міжнародній політології та соціології комунікацій особливе місце посідає феномен мережевої мобілізації, який демонструє свою безпрецедентну ефективність під час масових протестних кампаній, що увійшли в історію як «колірні революції» та «арабська весна».

Дослідження міжнародного досвіду мережевої мобілізації вимагає застосування міждисциплінарного підходу, що поєднує теорії політичних змін, соціологію соціальних рухів та медіадослідження. Фундаментальну теоретичну рамку для розуміння цих процесів заклав М. Кастельс. У своїй праці «Мережі обурення і надії» він доводить, що сучасні соціальні рухи народжуються в мережевому просторі інтернету, де активісти створюють автономний комунікаційний простір, вільний від державного чи корпоративного контролю [5]. Цей простір дозволяє перетворити індивідуальні емоції образи, страху та надії на колективну дію в офлайн-середовищі - на площах і вулицях міст.

Розглядаючи міжнародний досвід мережевої мобілізації, необхідно виділити еволюцію технологічних інструментів, що супроводжувала різні хвилі протестних рухів:

1. Ранні етапи (початок 2000-х років): Використання електронної пошти, незалежних вебпорталів, SMS-розсилок та перших блог-платформ.
2. Період Web 2.0 (2009–2014 роки): Використання соціальних мереж Facebook та X (Twitter), що дозволило здійснювати миттєву трансляцію подій та залучати міжнародну спільноту.
3. Сучасний етап (із 2015 року): Використання месенджерів із наскрізним шифруванням (Telegram, Signal, WhatsApp), стрім-платформ та технологій штучного інтелекту для координації дій в умовах цензури.

Аналіз «колірних революцій» як безпрецедентного явища на пострадянському просторі та за його межами демонструє, що цифрові інструменти відігравали роль каталізатора суспільного невдоволення та логістичного центру протестів. Дослідники П. Говард та М. Кронін у своїх працях зазначають, що доступ до альтернативних джерел інформації руйнує монополію авторитарних режимів на формування порядку денного, що є критично важливим для початку мобілізації [41].

Революція троянд у Грузії (2003 р.). Революція троянд у Грузії стала одним із перших прецедентів, де інформаційно-комунікаційні технології продемонстрували свою здатність мобілізувати населення проти фальсифікацій на виборах. Хоча рівень проникнення широкосмугового інтернету на той момент був низьким, ключову роль у мережевій мобілізації відіграли такі інструменти:

- Незалежні телеканали та радіостанції: Зокрема, телекомпанія «Руставі-2», яка транслювала результати екзит-полів та розслідування корупції, діючи як інформаційний хаб.
- Студентські та молодіжні рухи: Організація «Кмара» (груз. «Досить!») використовувала SMS-розсилки та електронну пошту для координації дій невеликих груп активістів.
- Міжнародна підтримка та мережі солідарності: Використання міжнародних електронних розсилок дозволило привернути увагу західних інститутів, що унеможливило силове придушення протестів з боку влади.

Як підкреслює політолог Е. Чадвік у теорії гібридної медіасистеми, події в Грузії показали, як старі та нові медіа можуть взаємодіяти для досягнення політичної мети. Телебачення забезпечувало широке охоплення аудиторії, тоді як цифрові канали (електронна пошта, ранні вебсайти) забезпечували оперативну мобілізацію та зв'язок між активістами [7].

Помаранчева революція в Україні (2004 р.). Помаранчева революція продемонструвала значний стрибок у використанні цифрових технологій для мобілізації. Виборча кампанія та подальші протести супроводжувалися активним використанням мережових інструментів:

- Інтернет-видання як альтернатива цензурі: Сайти, такі як «Українська правда», стали основним джерелом об'єктивної інформації, що дозволило прорвати інформаційну блокаду, створену державою.
- Форуми та електронні конференції: Обговорення планів дій, збір коштів та координація волонтерів відбувалися на спеціалізованих вебфорумах.
- Мобільний зв'язок та SMS: Використання масових SMS-розсилок дозволило оперативно інформувати громадян про зміну ситуації та збирати людей на Майдані Незалежності у Києві.

Дослідники сходяться на думці, що Помаранчева революція стала прикладом переходу від пасивного споживання інформації до активного мережевого обміну даними [15]. Мобільна мережа забезпечила горизонтальну комунікацію, яка не залежала від рішень центральних телеканалів.

«Арабська весна» та ефект Twitter-революцій (2010-2012 рр.). Події «арабської весни» стали кульмінацією мережевої мобілізації першого покоління. Вони розпочалися в Тунісі та швидко поширилися на Єгипет, Лівію, Сирію та інші країни Близького Сходу. Мережевий простір відіграв визначальну роль у поваленні диктаторських режимів, які існували десятиліттями.

У Тунісі протести були спровоковані самоспаленням вуличного торговця Мохаммеда Буазізі. Відеозаписи цього інциденту, поширені через Facebook та YouTube, викликали миттєву емоційну реакцію мільйонів людей. У Єгипті ключовим організаційним центром стала сторінка у Facebook «Ми всі - ХалеД Саїд», створена активістом Ваелем Гонімом. Сторінка акумулювала суспільне обурення проти поліцейського свавілля та стала інструментом планування масштабних протестів на площі Тахрір.

Проте не слід переоцінювати роль технологій. Соціальні мережі самі по собі не створюють протестний рух; вони лише полегшують координацію та посилюють емоційний резонанс серед населення, яке вже має глибокі соціально-економічні та політичні причини для невдоволення.

Іранський зелений рух (2009 р.). Під час протестів в Ірані проти фальсифікацій на президентських виборах 2009 року, соціальна мережа X (тоді Twitter) стала

основним каналом комунікації між протестувальниками та міжнародною спільнотою. Мережева мобілізація в цьому випадку мала специфічний характер:

- Міжнародна солідарність: Протестувальники використовували англійську мову та спеціальні хештеги (#IranElection), щоб привернути увагу світових медіа.
- Долання цензури: Користувачі використовували проксі-сервери та VPN для обходу блокувань, публікуючи фотографії та відеозаписи насильства з боку іранської поліції.
- Координація офлайн-дій: Через X передавалася інформація про безпечні маршрути, пункти збору та медичну допомогу.

Дослідники відзначають, що Іранський рух став першим прикладом «Twitter-революції», де головною метою мережевої мобілізації було не лише інформування всередині країни, а й тиск на міжнародну спільноту з метою визнання нелегітимності виборів [12].

Для глибшого розуміння специфіки мережевої мобілізації в міжнародному контексті доцільно провести порівняльний аналіз основних кейсів за ключовими критеріями (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3 - Порівняльний аналіз кейсів мережевої політичної мобілізації

Кейс, рік	Основні технологічні інструменти	Тип мобілізації	Основні досягнення	Ключові ризики та обмеження
Грузія, 2003	Електронна пошта, SMS, незалежні медіа	Гібридна (інституційно-мережева)	Зміна влади, мирна передача повноважень	Обмежений доступ до інтернету
Україна, 2004	SMS-розсилки, інтернет-форуми, незалежні сайти	Горизонтальна / вертикальна (гібридна)	Перевибори, відновлення демократичних норм	Інформаційна блокада телебачення
Єгипет, 2011	Facebook, YouTube, блоги	Конективна дія (мережева)	Повалення режиму Х. Мубарака	Подальша дестабілізація, репресії

Іран, 2009	X (Twitter), VPN, проксі	Міжнародна мережева мобілізація	Привернення уваги світу	Масові арешти, жорстоке придушення
------------	--------------------------	---------------------------------	-------------------------	------------------------------------

З наведеної таблиці видно, що в міру розвитку технологій інструменти мобілізації ставали все більш децентралізованими. Якщо в 2003 році мобілізація спиралася на традиційні медіа з використанням цифрових каналів як допоміжних, то вже у 2011 році соціальні мережі стали основним простором для планування та координації протестних рухів.

Механізми протидії мережевій мобілізації з боку авторитарних режимів. Розуміння міжнародного досвіду мережевої мобілізації було б неповним без аналізу методів, які використовують авторитарні та гібридні режими для протидії таким рухам. У сучасній науковій літературі виділяють кілька основних стратегій державного контролю над цифровим простором:

1. Інтернет-заглушки (Internet shutdowns): Повне або часткове відключення доступу до інтернету на певній території під час масових акцій. Цей метод був успішно використаний владою Ірану, Сирії та М'янми для дезорганізації протестувальників.

2. Алгоритмічна цензура та блокування платформ: Використання спеціального програмного забезпечення (наприклад, «Великий китайський фаєрвол») для блокування доступу до західних соціальних мереж та створення національних аналогів, які повністю контролюються державою.

3. Кіберрепресії та деанонімізація: Використання технологій розпізнавання облич та цифрового сліду для ідентифікації активістів у соціальних мережах, що супроводжується подальшими арештами.

4. Державний тролінг та ботоферми: Спеціальні підрозділи, які займаються поширенням провладних наративів, дискредитацією протестних лідерів та дезінформацією в коментарях (поняття *Astrourfing*).

Як зазначає дослідник Г. Г. Почепцов, в умовах сучасних інформаційних війн боротьба за контроль над інформаційним простором стає первинною. Держави, які не

здатні контролювати інтернет-простір, переходять до методів силового придушення комунікаційної інфраструктури, що робить комунікацію між активістами надзвичайно складною [17].

Аналіз міжнародного досвіду мережевої мобілізації дозволяє зробити такі узагальнення:

- Цифрові медіа виступають не просто інструментом, а новим простором, де формується політична реальність, народжуються соціальні рухи та відбувається координація дій.
- Ефективність мережевої мобілізації залежить від здатності активістів поєднувати віртуальні форми протесту з офлайн-діями (концепція конективної дії В. Беннетта).
- Міжнародний досвід демонструє, що цифрові технології можуть як сприяти демократизації, так і використовуватися авторитарними режимами для посилення контролю над суспільством.
- Український контекст має унікальні риси, оскільки мережева мобілізація в Україні еволюціонувала від мирних протестів до використання цифрових технологій в умовах повномасштабної війни.

Таким чином, міжнародний досвід надає багатий емпіричний матеріал для розуміння закономірностей використання цифрових медіа у політичних процесах, що створює підґрунтя для дослідження українського досвіду.

Дослідження еволюції української політичної участі та мережевої мобілізації є одним із найважливіших завдань сучасної вітчизняної політології та соціології комунікацій. Протягом останнього десятиліття українське суспільство пройшло безпрецедентну трансформацію, перетворившись із пострадянської патерналістської системи на одну з найбільш розвинених мережевих спільнот у світі. Цифрові медіа відіграли роль головного каталізатора цих змін, забезпечивши перехід від традиційних, інституціоналізованих форм політичної участі до гнучких, горизонтальних та гібридних мережевих структур.

Український досвід є унікальним для світової політичної науки. Якщо в західних демократіях цифровізація політичної участі відбувалася поступово і часто

супроводжувалася явищами «слактивізму» або політичної апатії, то в Україні мережева мобілізація з перших днів набула екзистенційного характеру. Вона була безпосередньо пов'язана з боротьбою за збереження державного суверенітету, прав людини та європейський вибір розвитку.

Теоретичною основою для аналізу українського досвіду є концепція «логіки конективної дії», яка пояснює, як цифрові технології дозволяють індивідам самоорганізовуватися без участі традиційних партійних чи профспілкових структур [3]. В Україні ця модель набула специфічного українського виміру, де цифрові мережі поєднуються з високим рівнем горизонтальної довіри, що є основою соціального капіталу.

Розглянемо ключові етапи становлення та еволюції української мережевої мобілізації:

Етап 1: Революція Гідності (2013–2014 рр.) та народження цифрового громадянського суспільства.

Початком нової епохи в українській політичній участі став Євромайдан. Мобілізація, яка розпочалася з допису в соціальній мережі X (тоді Twitter) та Facebook, швидко переросла у загальнонаціональний рух. У перші дні протестів цифрові медіа виконували виключно інформаційну функцію, проте вже з кінця листопада 2013 року вони стали повноцінною інфраструктурою виживання та опору.

Дослідники виділяють такі основні інструменти та практики мережевої мобілізації під час Революції Гідності:

- Facebook як координаційний хаб: Створення груп (наприклад, «Євромайдан»), де акумулювалися потреби протестувальників у теплій одежі, медикаментах, продуктах харчування та юридичній допомозі.
- Альтернативна журналістика та стрімінг: Платформи Hromadske.tv та Espresso.tv, а також незалежні журналісти (наприклад, за допомогою платформи Ustream) забезпечували пряму трансляцію подій із Майдану. Це зруйнувало монополію державних та олігархічних телеканалів на інформацію.

- Мережева безпека та захист: Створення спеціальних чатів та ботів для попередження про переміщення силовиків, координації дій під час штурмів та пошуку зниклих безвісти.

Етап 2: Волонтерський рух та війна на сході України (2014–2021 рр.).

Після анексії Криму та початку бойових дій на Донбасі у 2014 році мережева мобілізація трансформувалася у волонтерський рух. Державні інститути на початку війни були дезорганізовані та не могли забезпечити армію всім необхідним. У цей момент українці знову звернулися до соціальних мереж.

Волонтерський рух став яскравим прикладом переходу від протестної мобілізації до конструктивної. Ключову роль відігравали такі практики:

- Мікрофінансування та краудфандинг: Збір коштів на потреби армії, закупівля дронів, тепловізорів, автомобілів та амуніції здійснювалися через особисті банківські картки, номери яких публікувалися у Facebook. Це стало прообразом сучасних фандрейзингових платформ.

- Логістичні мережі: Координація перевезень, пошук водіїв та розподіл гуманітарної допомоги відбувалися через закриті та відкриті групи в месенджерах та соціальних мережах.

- Інформаційний супротив: Протидія російській пропаганді, фіксація фактів агресії та розвінчання фейків.

Українські волонтерські організації («Повернись живим», «Армія SOS») вирости з невеликих мережових спільнот у потужні інститути громадянського суспільства. Це підтверджує тезу про те, що цифрові медіа здатні не лише мобілізувати, а й інституціоналізувати суспільні процеси.

Етап 3: Повномасштабне вторгнення (2022–2026 рр.) та тотальна цифрова оборона.

Після 24 лютого 2022 року українська мережева мобілізація вийшла на якісно новий рівень. Вона стала тотальною та охопила всі верстви суспільства. Цифрові медіа перетворилися на інструмент ведення гібридної війни, де кожен громадянин став частиною інформаційної та безпекової інфраструктури.

В умовах повномасштабної війни мережева мобілізація в Україні виконує три основні функції: інформаційну, фінансову та безпекову.

Основні практики цього періоду включають:

1. Краудфандингові мегакампанії: Збори на «Байрактари», «Стерненківські дрони», «Народний Байрактар» та інші великі проєкти, які зібрали мільярди гривень за лічені дні. Ці збори довели високий рівень довіри суспільства до волонтерів та лідерів думок (інфлюенсерів).

2. Цифрова оборона та IT-Армія: Використання месенджерів (зокрема Telegram) для передачі інформації про переміщення ворожої техніки. Створення спеціальних чат-ботів, таких як «Ворог у додатку «Дія», дозволило громадянам безпечно передавати дані розвідці.

3. Міжнародна мережева солідарність: Використання хештег-кампаній #ArmUkraineNow, #StopRussia, #StandWithUkraine для тиску на уряди західних держав. Інфлюенсери та державні органи України, такі як Міністерство цифрової трансформації, використовували візуальний контент для збереження України в центрі світового порядку денного.

4. Оповіщення та безпекова координація: Використання додатків (наприклад, «Повітряна тривога») для інформування населення про ракетні загрози.

Цей період також характеризується розвитком медіатизації війни. Військові дії стали публічними, що забезпечує високий рівень емоційної залученості громадян та сприяє постійній підтримці Збройних Сил України.

Для глибшого розуміння еволюції українського досвіду мережевої мобілізації доцільно систематизувати його за ключовими критеріями (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4 - Еволюція мережевої мобілізації в Україні

Етап мобілізації	Основні інструменти та платформи	Тип мобілізації	Основні досягнення	Ключові ризики та обмеження
I. Євромайдан (2013–2014)	Facebook, YouTube, незалежні стрім-платформи	Горизонтальна протестна мобілізація	Збереження державності, повалення авторитарного режиму	Фізичні репресії, відсутність централізованої координації
II. Волонтерський рух (2014–2021)	Facebook, банківські системи, форуми	Конструктивна громадянська мобілізація	Забезпечення армії, інституціоналізація волонтерства	Емоційне вигорання, хакерські атаки
III. Повномасштабна війна (2022–2026)	Telegram, Instagram, TikTok, Дія, United24	Тотальна мережева оборона та фандрейзинг	Фінансування армії, інформування, міжнародна підтримка	Дезінформація, дипфейки, психологічна втома

Аналіз матриці свідчить, що українська мережева мобілізація пройшла шлях від стихійного протесту до високоорганізованої системи, яка доповнює та підсилює державні інститути.

Незважаючи на високу ефективність, мережева мобілізація в Україні стикається з низкою серйозних викликів, які потребують наукового осмислення.

1. Емоційне вигорання (digital fatigue): Постійний потік негативної інформації, щоденні тривоги та новини про втрати призводять до того, що громадяни відчують емоційне виснаження. Це знижує відгук на волонтерські збори та зменшує рівень участі.

2. Дезінформація та ворожі ІІСО: Використання Російською Федерацією технологій ботів та фейкових акаунтів для розколу українського суспільства, поширення паніки та дискредитації волонтерського руху.

3. Безпекові загрози (деанонімізація): Використання соціальних мереж для збору розвідувальних даних про місця дислокації військових чи цивільної інфраструктури. Це вимагає від громадян високого рівня цифрової гігієни.

4. Алгоритмічна поляризація: Алгоритми соціальних мереж часто віддають перевагу емоційному контенту, що може призвести до радикалізації суспільних настроїв [11].

Для мінімізації цих ризиків дослідники наголошують на необхідності вдосконалення державної інформаційної політики та розвитку критичного мислення. Держава повинна не лише боротися з дезінформацією, а й надавати громадянам чіткі інструкції щодо безпечної поведінки в інтернеті.

Аналіз українського досвіду мережевої мобілізації дозволяє зробити такі висновки:

- Українська мережева мобілізація є унікальним феноменом, який перетворив суспільство на потужну горизонтальну мережу, здатну діяти автономно від державних інститутів у кризові моменти.
- Вона еволюціонувала від ситуативних протестів під час Євромайдану до систематичної підтримки армії та державних інститутів під час повномасштабного вторгнення.
- Соціальні мережі та месенджери стали головним простором, де формується національна ідентичність, збираються ресурси та ведеться інформаційна війна.
- Дослідження цього феномену вимагає подальшого розвитку політологічної теорії з урахуванням нових викликів, пов'язаних з гібридними війнами та кібербезпекою.

Таким чином, український досвід є важливим кейсом для вивчення впливу цифрових медіа на процеси політичної участі у XXI столітті. У наступному підпункті ми розглянемо, як держава використовує ці інструменти для забезпечення електронної демократії та комунікації з громадянами.

2.3. Проблеми, ризики та перспективи цифрової політичної участі й мобілізації

Цифрова трансформація сучасного суспільства та перехід політичної комунікації у віртуальне середовище зумовили не лише розширення можливостей для політичної участі, а й появу нових, безпрецедентних ризиків та загроз. В умовах, коли цифрові платформи стали основним простором для політичної мобілізації, формування громадської думки та прийняття рішень, інформаційний простір перетворився на новий театр конкурентної боротьби. Кібербезпека політичних інститутів, електоральних систем та персональних даних громадян стала одним із ключових елементів забезпечення державного суверенітету та стабільності демократії.

У сучасному політологічному дискурсі проблеми, ризики та перспективи цифрової політичної участі досліджуються на перетині кількох наукових дисциплін: політичної комунікації, соціології, юриспруденції та кібернетичної безпеки. Дослідники наголошують, що цифровізація несе як емансипаційний потенціал (підвищення рівня залученості громадян, горизонтальна мобілізація), так і деструктивні наслідки, пов'язані з алгоритмічною поляризацією, дезінформацією та втратою приватності [3].

Одним із головних викликів, що постали перед сучасною демократією в епоху цифрових медіа, є явище інформаційного безладу (Information Disorder). Дослідники К. Вордл та Х. Деракшан у своїй класифікації виокремлюють три основні типи інформаційних загроз [42]:

1. Місінформація (Misinformation): Поширення неправдивої інформації без наміру завдати шкоди. Виникає, наприклад, через неуважність або помилку в інтерпретації фактів.

2. Дезінформація (Disinformation): Свідоме поширення неправдивої або маніпулятивної інформації з метою отримання політичного чи фінансового прибутку, а також для завдання шкоди інститутам держави чи окремим особам.

3. Малінформація (Malinformation): Свідоме використання правдивої інформації з метою нанесення шкоди, часто шляхом виривання з контексту,

деконтекстуалізації або незаконного розголошення (наприклад, зливи особистого листування).

В умовах політичної мобілізації дезінформація використовується як інструмент інформаційно-психологічних операцій (ІПСО). Особливо яскраво це проявляється під час виборчих кампаній. Використання соціальних мереж дозволяє здійснювати мікротаргетинг (Microtargeting), тобто розповсюдження персоналізованих повідомлень, адаптованих під психологічний профіль конкретного виборця. Класичним прикладом такого деструктивного впливу є кейс Cambridge Analytica, де незаконно зібрані дані користувачів Facebook використовувалися для маніпуляцій електоральними настроями.

Як зазначає Г. Почепцов у своїх дослідженнях, сучасні комунікативні технології здатні підміняти реальні політичні програми емоційними симулякрами, що дезорієнтує громадян та знижує рівень довіри до традиційних політичних інститутів [18].

Другим важливим ризиком є алгоритмічна поляризація суспільства. Соціальні платформи (Facebook, X/Twitter, TikTok) функціонують на основі алгоритмів, головна мета яких - максимізація часу перебування користувача на платформі (engagement). Для цього алгоритми формують стрічку новин, базуючись на попередніх вподобаннях користувача, що призводить до двох взаємопов'язаних феноменів:

- Ехо-камери (Echo Chambers): Ситуація, в якій користувач взаємодіє лише з тією інформацією та думками, які збігаються з його власними переконаннями. Це виключає плюралізм думок і створює ілюзію загальної підтримки певної політичної ідеї.
- Фільтри-бульбашки (Filter Bubbles): Обмеження доступу до альтернативної інформації через автоматичне фільтрування контенту алгоритмами платформи без відома самого користувача.

Ці процеси призводять до радикалізації суспільно-політичних настроїв. Як доводить К. Санстейн у праці «#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media», алгоритмічна фрагментація знижує рівень суспільної злагоди та ускладнює процес знаходження компромісу між різними політичними групами [11]. Замість

об'єднання суспільства, цифрові медіа часто сприяють формуванню ізольованих груп, які вороже налаштовані одна до одної.

У контексті українських реалій, під час повномасштабної війни, алгоритмізація та емоційне забарвлення контенту в Telegram-каналах чи TikTok можуть призводити до швидкого розповсюдження як панічних настроїв, так і надмірного оптимізму, що ускладнює процес стратегічної комунікації держави із суспільством.

Розуміння окреслених ризиків зумовлює необхідність перегляду правових та інституційних механізмів регулювання цифрового інформаційного простору. В академічному дискурсі виділяють кілька підходів до забезпечення інформаційної безпеки та правового регулювання соціальних мереж:

- Європейська модель (DSA/DMA): Базується на принципах прозорості алгоритмів, жорсткому контролю за персональними даними та відповідальності платформ за протиправний контент.
- Американська модель: Орієнтована на захист свободи слова (Перша поправка до Конституції США), де регулювання відбувається переважно через антимонопольні розслідування.

Окремим викликом є поява генеративного штучного інтелекту (ШІ) та технологій дідфейк (Deepfake). Вони дозволяють створювати надзвичайно реалістичні фальшиві відео та аудіозаписи політиків, які можуть вплинути на результати виборів або дестабілізувати ситуацію в країні. У цьому контексті перспективи розвитку цифрової політичної участі залежать від таких факторів:

- Маркування синтетичного контенту: Запровадження обов'язкових цифрових водяних знаків для матеріалів, створених за допомогою ШІ.
- Розвиток медіаграмотності: Навчання громадян критичному мисленню та навичкам розпізнавання фейків і маніпуляцій.
- Кіберстійкість електоральної інфраструктури: Захист серверів, реєстрів та систем підрахунку голосів від хакерських атак.

Український досвід у цій сфері є унікальним. В умовах повномасштабного вторгнення Україна створила дієву систему кіберстійкості завдяки координації ДССЗІ, приватного ІТ-сектору та міжнародних партнерів, перенісши критичні

державні дані у хмарні сховища. Проте подальший розвиток потребує гармонізації законодавства з європейськими стандартами.

Для систематизації проблем, з якими стикаються сучасні суспільства, доцільно подати порівняльну матрицю ризиків та перспектив (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5 - Виклики цифрової політичної участі в сучасному суспільстві

Тип загрози	Соціально-політичний наслідок	Інструмент протидії / Перспектива
Дезінформація та ІІСО	Підрив довіри до державних інститутів, поляризація.	Фактчекінг, створення центрів протидії дезінформації, маркування контенту.
Ехо-камери та фільтри-бульбашки	Фрагментація суспільства, радикалізація поглядів.	Прозорість алгоритмів, підвищення рівня медіаграмотності громадян.
Генеративний ІІ (діпфейки)	Дискредитація політиків, підрив легітимності виборів.	Законодавче регулювання політичної реклами, технічні засоби верифікації контенту.
Кібератаки на електоральні системи	Хаос, втрата довіри до результатів волевиявлення.	Паперовий аудит, багаторівнева аутентифікація, кіберзахист інфраструктури.

Незважаючи на значні успіхи в розвитку законодавства, політологічна та правова теорія стикається з низкою фундаментальних викликів:

1. Юрисдикційні проблеми: Інтернет є транскордонним середовищем, тому хакери та дезінформаційні центри можуть знаходитися в одній юрисдикції, а атакувати інститути в іншій. Це робить традиційні правоохоронні механізми неефективними без глибокої міжнародної співпраці.

2. Швидкість технологічного розвитку: Законодавство часто відстає від розвитку технологій. Поки приймається закон про регулювання штучного інтелекту, з'являються нові, ще складніші моделі генеративного контенту.

3. Проблема анонімності та свободи слова: Необхідно знайти баланс між вимогою деанонімізації користувачів для запобігання кіберзлочинам та правом

громадян на анонімність в інтернеті, що є важливим для захисту активістів в авторитарних країнах.

Для подолання цих викликів дослідники наголошують на необхідності створення єдиних міжнародних стандартів кібербезпеки та підвищення медіаграмотності населення.

Підсумовуючи аналіз проблем, ризиків та перспектив цифрової політичної участі й мобілізації, можна зробити такі висновки:

- Цифрові медіа здійснюють амбівалентний вплив на процеси політичної участі: з одного боку, вони розширюють можливості для е-демократії та горизонтальної мобілізації, з іншого - створюють серйозні ризики у вигляді інформаційного безладу (дезінформації, місінформації, малінформації).
- Алгоритми соціальних мереж, формуючи ехо-камери та фільтри-бульбашки, посилюють суспільну поляризацію та фрагментацію, що ускладнює процеси суспільного діалогу.
- Розвиток генеративного штучного інтелекту та дипфейків вимагає впровадження нових механізмів маркування контенту та законодавчого регулювання політичної реклами.
- Політична кібербезпека та забезпечення інформаційного суверенітету є невіддільною складовою національної безпеки в епоху гібридних війн, що підтверджується успішним досвідом України у збереженні е-держави.
- Подальший розвиток системи забезпечення цифрової участі потребує вдосконалення національного законодавства, розвитку міжнародної співпраці та підвищення медіаграмотності громадян.

Висновки з другого розділу

У другому розділі було проаналізовано особливості розвитку цифрової політичної участі та мережевої мобілізації в сучасних політичних процесах на міжнародному та українському рівнях. Встановлено, що цифрові технології та соціальні медіа стали важливими інструментами організації політичної комунікації, громадянської активності та координації колективних дій.

У ході дослідження було розглянуто основні форми цифрової політичної участі, зокрема інституційні механізми електронної демократії, мережевий активізм, електронний фандрейзинг та цифрові протестні практики. Визначено, що використання цифрових платформ суттєво спрощує процес залучення громадян до політичної діяльності та сприяє формуванню горизонтальних моделей комунікації.

Окрему увагу приділено аналізу міжнародних кейсів мережевої мобілізації, зокрема протестних рухів у Грузії, Україні, Єгипті та Ірані. З'ясовано, що цифрові медіа виступають важливим чинником мобілізації суспільства, поширення альтернативної інформації та координації протестної активності, особливо в умовах політичної нестабільності або обмеження традиційних каналів комунікації.

Також було досліджено український досвід цифрової мобілізації в період Євромайдану, розвитку волонтерського руху та в умовах повномасштабної російсько-української війни. Встановлено, що цифрові платформи та соціальні мережі стали важливим інструментом громадянської самоорганізації, інформаційної підтримки, фандрейзингу та координації суспільних ініціатив.

Крім того, визначено основні виклики цифрової політичної участі, серед яких поширення дезінформації, інформаційно-психологічних операцій, ехо-камер, діпфейків та кіберзагроз. Встановлено, що ефективне функціонування цифрової демократії потребує розвитку механізмів інформаційної безпеки, медіаграмотності та вдосконалення цифрового регулювання.

Отже, цифрова політична участь і мережева мобілізація стали невід'ємними складовими сучасного політичного процесу, суттєво впливаючи на форми громадянської активності, політичної комунікації та розвитку демократичних практик в умовах цифровізації суспільства.

ВИСНОВКИ

У ході виконання кваліфікаційної роботи було здійснено комплексне дослідження цифрової політичної участі та мережевої мобілізації як важливих феноменів сучасного інформаційного суспільства. Актуальність обраної теми зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, трансформацією політичної комунікації та зростанням ролі соціальних медіа у формуванні громадської думки, організації політичної взаємодії та координації колективних дій. У сучасних умовах цифровізація стала одним із ключових чинників зміни характеру політичних процесів, що обумовлює необхідність ґрунтовного наукового аналізу нових форм політичної участі та механізмів мережевої мобілізації.

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що цифрова політична участь є складним багатовимірним явищем, яке охоплює широкий спектр форм взаємодії громадян із політичною системою, від інституційних механізмів електронної демократії до різноманітних форм цифрового активізму та мережевої самоорганізації. На відміну від традиційних моделей політичної участі, цифрові практики характеризуються високим рівнем оперативності, горизонтальності комунікації, децентралізації та значно нижчими бар'єрами для залучення громадян до політичного процесу.

У процесі дослідження було проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння політичної участі та політичної мобілізації. З'ясовано, що еволюція наукових концепцій, від класичних ліберально-демократичних теорій до сучасних концепцій мережевого суспільства та конективної дії, відображає поступову трансформацію механізмів політичної взаємодії в умовах розвитку цифрових технологій. Встановлено, що сучасні цифрові медіа суттєво змінюють структуру політичної комунікації, створюючи нові можливості для громадянської участі, поширення політичної інформації та формування колективної ідентичності.

Особливу увагу в роботі було приділено аналізу теорій ресурсної мобілізації, політичного процесу та мережевої комунікації. Встановлено, що ефективність сучасної політичної мобілізації значною мірою залежить від здатності соціальних

груп використовувати цифрові платформи для швидкого поширення інформації, координації дій та формування горизонтальних мережових зв'язків. Соціальні мережі, месенджери та цифрові платформи стали важливими інструментами організації протестних рухів, волонтерських ініціатив та громадянських кампаній як на національному, так і на міжнародному рівнях.

У межах роботи було досліджено основні форми цифрової політичної участі, серед яких електронні петиції, електронне урядування, онлайн-консультації, мережовий активізм, електронний фандрейзинг та цифрові протестні практики. Визначено, що використання цифрових технологій сприяє підвищенню рівня політичної залученості громадян, спрощує доступ до політичної інформації та створює нові канали комунікації між суспільством і владою. Водночас встановлено, що ефективність цифрової демократії значною мірою залежить від рівня цифрової грамотності населення, доступу до технологій та рівня довіри до державних інституцій.

У роботі також було проаналізовано міжнародний досвід мережевої політичної мобілізації на прикладі протестних рухів у Грузії, Україні, Ірані та Єгипті. Дослідження показало, що цифрові медіа виступають важливим фактором мобілізації суспільства в умовах політичної нестабільності та обмеження традиційних каналів комунікації. Встановлено, що соціальні мережі та онлайн-платформи забезпечують швидке поширення альтернативної інформації, координацію протестної активності та формування міжнародної уваги до внутрішньополітичних процесів.

Окрему увагу було приділено аналізу українського досвіду цифрової політичної мобілізації. Встановлено, що під час Євромайдану цифрові платформи та соціальні мережі стали ключовим інструментом координації протестних дій, поширення інформації та громадянської самоорганізації. Подальший розвиток волонтерського руху та громадських ініціатив у період російсько-української війни продемонстрував високий рівень адаптивності українського суспільства до використання цифрових технологій для мобілізації ресурсів, підтримки армії, інформаційної протидії та організації гуманітарної допомоги.

У ході дослідження було визначено, що сучасний етап розвитку цифрової політичної участі характеризується не лише новими можливостями, а й значними ризиками для демократичних систем. Серед ключових викликів виокремлено поширення дезінформації, інформаційно-психологічних операцій, маніпулятивних технологій, ехо-камер, фільтрів-бульбашок, кібератак та діпфейків, створених за допомогою генеративного штучного інтелекту. Встановлено, що такі явища можуть негативно впливати на рівень суспільної довіри, посилювати політичну поляризацію та створювати загрози для стабільного функціонування демократичних інститутів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання висновків дослідження для подальшого вивчення процесів цифрової трансформації політики, розвитку електронної демократії та вдосконалення механізмів цифрової комунікації між державою та суспільством. Окремі положення роботи можуть бути використані у діяльності органів державної влади, громадських організацій, медіааналітичних центрів та освітніх установ для розробки програм підвищення медіаграмотності та розвитку цифрової громадянської участі.

Наукове значення роботи полягає в узагальненні сучасних теоретичних підходів до дослідження цифрової політичної участі та мережевої мобілізації, а також у систематизації основних форм і механізмів цифрової взаємодії у політичній сфері. Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати вплив цифрових технологій на трансформацію політичних процесів та визначити ключові тенденції розвитку цифрової демократії в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Отже, цифрова політична участь і мережева мобілізація стали невід'ємними складовими сучасної політичної системи, суттєво впливаючи на механізми політичної комунікації, громадянської активності та функціонування демократичних інститутів. Подальший розвиток цифрових технологій, соціальних медіа та штучного інтелекту сприятиме подальшій трансформації політичного простору, що потребуватиме постійного наукового аналізу та вдосконалення механізмів забезпечення інформаційної безпеки, демократичної стабільності та ефективної взаємодії між державою і суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Almond G. A., Verba S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton : Princeton University Press, 1963. 562 p.
2. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London : Verso, 2006. 240 p.
3. Bennett W. L., Segerberg A. The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 256 p.
4. Bimber B. Information and American Democracy: Technology in the Evolution of Political Power. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 288 p.
5. Castells M. Communication Power. Oxford : Oxford University Press, 2009. 608 p.
6. Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. 597 p.
7. Chadwick A. The Hybrid Media System: Politics and Power. Oxford : Oxford University Press, 2017. 368 p.
8. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. New York : NYU Press, 2006. 336 p.
9. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. New York : McGraw-Hill, 1964. 359 p.
10. Olson M. The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups. Cambridge : Harvard University Press, 1965. 186 p.
11. Sunstein C. #Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media. Princeton : Princeton University Press, 2017. 320 p.
12. Theocharis Y., van Deth J. Political Participation in a Changing World: Conceptual and Empirical Challenges in the Study of Citizen Engagement. London : Routledge, 2018. 240 p.
13. Tilly C. From Mobilization to Revolution. Reading : Addison-Wesley, 1978. 349 p.

14. Vaccari C., Valeriani A. Outside the Bubble: Social Media and Political Participation in Western Democracies. Oxford : Oxford University Press, 2021. 288 p.
15. Verba S., Nie N. Participation in America: Political Democracy and Social Equality. New York : Harper & Row, 1972. 428 p.
16. McCarthy J., Zald M. Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. American Journal of Sociology. 1977. Vol. 82. № 6. P. 1212–1241.
17. Почепцов Г. Г. Інформаційні війни та нові комунікативні технології. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 260 с.
18. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 504 с.
19. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу. Київ : Знання України, 2021. 400 с.
20. Чукут С. А., Дмитренко В. І. Електронне урядування та електронна демократія : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2016. 172 с.
21. Ротар Н. Ю. Політична участь громадян України: теорія та практика сучасної трансформації. Чернівці : Рута, 2011. 379 с.
22. Кресіна І. О. Політика, влада, комунікація : монографія. Київ : Логос, 2019. 420 с.
23. Наумкіна С. М., Зіськін О. С. Технологічний чинник видозміни інституту соціальної держави. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки. 2019. № 4. С. 53–58.
24. Наумкіна С. М., Вовк С. О. Особливості становлення політико-правової системи під час кризових процесів у суспільстві. Актуальні проблеми політики. 2018. Вип. 61. С. 184–193.
25. Проноза І. І. Політичні PR-технології як інструмент формування політичної свідомості. Політичне життя. 2021. № 2. С. 96–101.
26. Алейник В. Чинники зростання ролі засобів масової комунікації як інструменту формування політичної свідомості в сучасному світі. Society and Security. 2024. № 4(4). С. 3–13.
27. Громова А. ЗМІ як інструмент політичного PR. Освіта регіону. 2016. № 4.

28. Романенко О. В. Чинники формування громадської думки в системі політичних PR. Юридична психологія. 2019. № 1(24). С. 39–47.
29. Поліщук О. О. Генезис категорії «політичні технології». Політичне життя. 2018. № 3. С. 65–70.
30. Pierri F., Luceri L., Jindal N., Ferrara E. Propaganda and Misinformation on Facebook and Twitter during the Russian Invasion of Ukraine. arXiv. 2022.
31. Zakharchenko A., Maksimtsova Y., Iurchenko V., Shevchenko V., Fedushko S. Under the Conditions of Non-Agenda Ownership: Social Media Users in the 2019 Ukrainian Presidential Elections Campaign. arXiv. 2019.
32. Mukherjee S., Weikum G. People on Media: Jointly Identifying Credible News and Trustworthy Citizen Journalists in Online Communities. arXiv. 2017.
33. Da San Martino G. et al. Prta: A System to Support the Analysis of Propaganda Techniques in the News. arXiv. 2020.
34. Dimitrov D. et al. Detecting Propaganda Techniques in Memes. arXiv. 2021.
35. Horák A., Baisa V., Herman O. Technological Approaches to Detecting Online Disinformation and Manipulation. arXiv. 2021.
36. Forelle M., Howard P., Monroy-Hernández A., Savage S. Political Bots and the Manipulation of Public Opinion in Venezuela. arXiv. 2015.
37. Locke J. Two Treatises of Government. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. 464 p.
38. Schumpeter J. A. Capitalism, Socialism and Democracy. London : Routledge, 1994. 460 p.
39. Campbell A., Converse P. E., Miller W. E., Stokes D. E. The American Voter. Chicago : University of Chicago Press, 1960. 573 p.
40. McAdam D. Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930–1970. 2nd ed. Chicago : University of Chicago Press, 1999. 413 p.
41. Howard P. N., Hussain M. M. Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring. Oxford : Oxford University Press, 2013. 272 p.
42. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. Strasbourg : Council of Europe, 2017. 107 p.

Протокол аналізу звіту подібності науковим керівником

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання плагіату щодо роботи:

Автор: Максим Уцеховський

Співавтор:

Назва: ЦИФРОВІ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

Науковий керівник: Завідувач кафедри Світлана Наумкіна

Підрозділ: Кафедра політичних наук і права

Коефіцієнт подібності 1: 1.11%

Коефіцієнт подібності 2: 0.18%

Мікропробіли: 81

Заміна букв: 0

Інтервали: 0

Білі знаки: 0

Дата створення звіту: 2026-05-26 00:14:24.0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

☒ Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

☐ Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

☐ Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 32. ЗУ Про вищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедур. Таким чином робота не приймається.

Обґрунтування:

Дата

експерт